

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

BUNGE LA TANZANIA

**TAARIFA YA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA ARDHI,
MALIASILI NA UTALII KUHUSU SHUGHULI ZA
KAMATI KWA KIPINDI CHA FEBRUARI, 2024 HADI JANUARI, 2025**

[Imetolewa chini ya Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za
Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023]

7 FEBRUARI, 2025

YALIYOMO

Ukurasa

SEHEMU YA KWANZA	1
1.0 UTANGULIZI	1
1.1 Muundo na Majukumu ya Kamati.....	2
1.2 Msingi wa Utekelezaji wa Shughuli za Kamati.....	3
1.3 Njia na Mbinu Zilizotumika	3
SEHEMU YA PILI	5
2.0 SHUGHULI ZILIZOTEKELEZWA NA UCHAMBUZI WA YALIYOBAINIKA	5
2.1 Utekelezaji wa Maazimio ya Bunge yaliyotokana na Taarifa ya Mwaka ya Shughuli za Kamati kwa 2023/2024	6
2.1.1 Sekta ya Maliasili na Utalii.....	6
2.1.2 Sekta ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi....	8
2.2 Ziara za Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo	8
2.2.1 Utekelezaji wa Miradi ya Sekta Maliasili na Utalii.....	10
2.2.2 Utekelezaji wa Miradi ya Sekta ya Ardhi.....	12
2.2.3 Yatokanayo na Ukaguzi wa Miradi.....	14
2.3 Kushughulikia Bajeti za Wizara	15
2.3.1 Mpango wa Makadirio wa Mapato na Matumizi kwa Mwaka 2024/2025	15
2.3.2 Utekelezaji wa Bajeti kwa kipindi cha nusu mwaka kati ya Julai-Desemba 2024	17
2.4 Kufuatilia Utekelezaji wa Shughuli zinazotekelezwa na Wizara	21
SEHEMU YA TATU	53
3.0 MAONI NA MAPENDEKEZO	53
3.1 Maoni ya Jumla	53
3.1.1 Wizara ya Maliasili na Utalii.....	53
3.1.2 Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi.....	53
3.2 MAPENDEKEZO	54
3.2.1 Utaratibu wa Kubaki na Makusanyo (Retention) Katika Taasisi za TANAPA na NCAA	54
3.2.2 Shirika la Hifadhi za Taifa (TANAPA)	55
3.2.3 Mchakato Mrefu wa Malipo ya Kifutamachozi na Kifuta Jasho.....	55
3.2.4 Kutokutekelezwa kwa Azimio la Bunge kuhusu Uendeshaji wa Mamlaka ya Wanyamapori Tanzania (TAWA) na Mchakato wa kupandisha hadhi Wakala wa Misitu Tanzania (TFS).....	56
3.2.5 Kutangaza vivutio vya Utalii Nchini kwa Njia ya Kidijitali	56
3.2.6 Taasisi za Mafunzo zilizo Chini ya Wizara ya Maliasili na Utalii	57
3.2.7 Uchelewaji wa Maandalizi ya Kongresi ya 50 ya Shirikisho la APIMONDIA	58
3.2.8 Kuchelewa kwa Utekelezaji wa Mradi wa REGROW	58
3.2.9 Mfuko wa Misitu Tanzania (TaFF)	59

3.2.10 Hoteli na Loji Zilizobinafsishwa na Serikali kwa Wawekezaji.....	59
3.2.11 Hali ya Miundombinu Katika Maeneo ya Hifadhi Nchini	60
3.2.12 Ujenzi wa Makumbusho ya Marais Nchini.....	61
3.2.13 Mipango ya Matumizi Bora ya Ardhi	61
3.2.14 Ucheleweshaji wa Maboresho ya Mfumo wa Usimamizi wa Ardhi Nchini.....	62
3.2.15 Shirika la Nyumba la Taifa (NHC)	62
3.2.16 Programu ya Kuandaa Mipango ya Matumizi ya Ardhi kwa Vijiji 333 katika mwaka 2024/2025	63
3.2.17 Programu ya Kupanga, Kupima na Kumilikisha Ardhi Nchini.....	64
3.2.18 Ukusanyaji wa Maduhuli ya Serikali kupitia Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi.....	65
3.2.19 Ardhi ya Wawekezaji ambayo Haijaendelezwa	65
3.2.20 Utatuzi wa migogoro ya Ardhi jiji la Dodoma.....	66
3.2.21 Marekebisho ya Sera ya Taifa ya Ardhi ya Mwaka 1995 (Toleo la Mwaka 2023)	67
SEHEMU YA NNE.....	68
4.0 HITIMISHO NA KUFUNGA HOJA	68
4.1 Hitimisho	68
4.2 Hoja.....	70

**TAARIFA YA KAMATI YA KUDUMU YA BUNGE YA ARDHI,
MALIASILI NA UTALII KUHUSU SHUGHULI ZA KAMATI KWA
KIPINDI CHA FEBRUARI, 2024 HADI JANUARI, 2025**

SEHEMU YA KWANZA

1.0 UTANGULIZI

Mheshimiwa Spika, awali ya yote namshukuru Mwenyezi Mungu, mwingi wa rehema kwa kuniwezesha kusimama mbele ya Bunge lako Tukufu ili niwasilishe taarifa hii ya Kamati. Aidha nitumie nafasi hii, kuwashukuru wajumbe wa Kamati kwa namna walivyojitoa kikamilifu kutekeleza majukumu yao kwa moyo na weledi mkubwa na hivyo kuwezesha Kamati kukamilisha taarifa kwa wakati na ufanisi.

Mheshimiwa Spika, kwa mujibu wa Kanuni ya 136 (15) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023, naomba sasa kuwasilisha Taarifa ya Shughuli za Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Utalii zilizotekelezwa na kamati kwa kipindi cha mwaka mmoja kuanzia Februari 2024 hadi Januari, 2025.

Mheshimiwa Spika, taarifa hii imegawanyika katika sehemu kuu nne (4) kama ifuatavyo:-

- i) Sehemu ya Kwanza inatoa Utangulizi wenye kueleza Muundo na Majukumu ya Kamati, na kuanisha shughuli zilizotekelezwa na Kamati;

- ii) Sehemu ya Pili inafafanua namna Kamati ilivyotekeleza Majukumu yake na yaliyobainika wakati wa utekelezaji huo;
- iii) Sehemu ya Tatu inatoa Maoni, Ushauri na Mapendekezo ya Kamati; na
- iv) Sehemu ya Nne inahitimisha taarifa.

1.1 Muundo na Majukumu ya Kamati

Mheshimiwa Spika, Kamati ya Ardhi, Maliasili na Utalii ni miongoni mwa Kamati za Kisekta za Bunge lako Tukufu. Kamati hii inaundwa kwa kujumuisha aina mbalimbali za Wabunge kama inavyoelekezwa na kanuni ya 135 (5) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023.

Mheshimiwa Spika, Majukumu ya Kamati za Kisekta, yamebainishwa katika Kifungu cha 7 (1) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge. Majukumu hayo ni kama ifuatavyo: -

- a) Kushughulikia Bajeti za Wizara au Taasisi inazosisimamia;
- b) Kushughulikia Miswada ya Sheria na Mikataba inayopendekezwa kuridhiwa na Bunge iliyo chini ya Wizara inazosisimamia;
- c) Kushughulikia Taarifa za Utendaji za kila Mwaka za Wizara hizo; na
- d) Kufuatilia Utekelezaji wa Majukumu ya Wizara na Taasisi zake.

Mheshimiwa Spika, Kwa mujibu Kifungu cha 6(8) cha Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023, Kamati hii ina jukumu la kusimamia shughuli za Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi pamoja na Wizara ya Maliasili na Utalii. Aidha, napenda kulijulisha Bunge lako Tukufu kwamba Kamati imetekeleza kikamilifu wajibu wake katika kuzingatia matakwa ya Kanuni hiyo.

1.2 Msingi wa Utekelezaji wa Shughuli za Kamati

Mheshimiwa Spika, msingi wa utekelezaji wa majukumu ya Kamati umejengwa katika dhana ya Kikatiba kupitia ibara ya 8(1) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya Mwaka 1977 ambapo inaelekeza kuwa lengo kuu la Serikali ni ustawi wa wananchi. Ibara ya 62 na 63 zinasisitiza juu ya Wananchi kushiriki katika shughuli za Serikali yao kupitia chombo chao cha Uwakilishi ambacho ni Bunge. Katika ibara ya 96, Katiba inaelekeza Bunge kuunda Kamati mbalimbali ili kurahisisha na kuleta ufanisi katika utekelezaji wa majukumu yake ya kuisimamia na kuishauri Serikali. Hivyo, basi Kamati inapotekeleza majukumu yake inafanya kwa niaba ya Bunge zima na wananchi kwa ujumla katika kuhakikisha kuwa Serikali inatimiza wajibu wa kuleta ustawi wa watu wake.

1.3 Njia na Mbinu Zilizotumika

Mheshimiwa Spika, katika kuhakikisha shughuli za Kamati, zinatekelezwa kikamilifu, ikiwa ni pamoja na kuzingatia Katiba na Kanuni za Kudumu za Bunge ili kufikia lengo la

kuleta ustawi wa wananchi ambao ndio tunaowawakilisha, Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Utalii ilitumia mbinu na njia mbalimbali katika kutekeleza majukumu yake. Njia hizo ni kama zifuatavyo: -

- i) Vikao vya kupokea, kuchambua na kujadili taarifa za Wizara na taasisi zake kwa lengo la kufahamu utendaji wao, mafanikio na changamoto zinazowakabili wakati wa utekelezaji wa majukumu yao;
- ii) Ziara za ukaguzi wa maeneo na miradi ya maendeleo kwa lengo la kujiridhisha hatua mbalimbali zilizofikiwa katika utekelezaji wake kwa kulinganisha na taarifa iliyowasilishwa katika vikao vya Kamati; na
- iii) Kushiriki mafunzo, semina na warsha mbalimbali kwa lengo la kujifunza na kubadilishana uzoefu na wizara, mashirika ya umma, taasisi binafsi, asasi za Kiraia na wadau wengine katika Sekta zinazosimamiwa na Kamati hii.

Mheshimiwa Spika, lengo la kutumia mbinu hizi tofauti ni kuwawezesha wajumbe wa Kamati kujielimisha kwa kiwango cha kutosha katika sekta ambazo wanawajibika kuzisimamia na kuishauri Serikali kwa niaba ya Bunge na wananchi kwa ujumla.

SEHEMU YA PILI

2.0 SHUGHULI ZILIZOTEKELEZWA NA UCHAMBUZI WA YALIYOBAINIKA

Mhewshimiwa Spika, katika kipindi cha kuanzia Februari, 2024 hadi Januari, 2025, Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Utalii ilifanikiwa kutekeleza majukumu yake kama yalivyodainishwa katika Kifungu cha 7(1) cha Nyongeza ya nane ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023. Miongoni mwa Shughuli ambazo zilitekelezwa na Kamati katika kipindi hicho ni hizi zifuatazo:-

- (i) Kufanya Ziara za ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo iliyotengewa fedha kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024;
- (ii) Kupokea, kuchambua na kujadili Taarifa ya Utekelezaji wa bajeti kwa Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi na Wizara ya Maliasili na Utalii kwa Mwaka wa Fedha 2023/2024 na mwelekeo wa bajeti kwa Mwaka wa Fedha 2024/2025;
- (iii) Kupokea, kuchambua na kujadili taarifa za utendaji wa Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi na Wizara ya Maliasili na Utalii na taasisi zinazosimamiwa na Wizara hizo;
- (iv) Kushiriki Semina na warsha za mafunzo; na
- (v) Kufuatilia utekelezaji wa maazimio ya Bunge yaliyotokana na taarifa ya mwaka ya kamati.

2.1 Utekelezaji wa Maazimio ya Bunge yaliyotokana na Taarifa ya Mwaka ya Shughuli za Kamati kwa 2023/2024

Mheshimiwa Spika, katika taarifa ya mwaka ya shughuli za Kamati iliyowasilishwa Bungeni tarehe 08 Februari, 2024, Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Utalii ililiomba Bunge lako Tukufu kukubali na kuridhia mapendekezo mbalimbali kwenye sekta za Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi na ile ya Maliasili na Utalii kuwa maazimio ambayo yangetekelezwa na Serikali.

Mheshimiwa Spika, Kamati inalishukuru Bunge lako Tukufu, kwani kwa kauli moja, liliridhia mapendekezo yaliyowasilishwa na hivyo kuwa maazimio ya Bunge. Kamati ilipata muda wa kufuatilia utekelezaji wa maazimio hayo na kupokea taarifa ya utekelezaji kutoka Serikalini katika sekta inazosisimamia kama ifuatavyo:-

2.1.1 Sekta ya Maliasili na Utalii

Mheshimiwa Spika, Bunge lilitoa maazimio kumi (10) ambayo yalitakiwa kutekelezwa na Serikali katika Sekta ya Maliasili na Utalii. Serikali iliwasilisha mbele ya Kamati taarifa ya utekelezaji wa maazimio hayo. Napenda kulifahamisha Bunge lako Tukufu kwamba, sehemu kubwa ya maazimio imetekelezwa pamoja na kuwa kuna changamoto ya utekelezaji katika baadhi ya maazimio.

Mheshimiwa Spika, Mathalani, katika azimio la Serikali kuruhusu Shirika la Hifadhi za Taifa Tanzania (TANAPA) na

Mamlaka ya Usimamizi wa Eneo la Ngorongoro (NCAA) kubaki na sehemu ya sehemu ya Makusanyo yake (Retention), Kamati ilitarifiwa kuwa Serikali ilifanya maandalizi yote kwa ajili ya utekelezaji wa Azimio hilo katika mchakato wa Kupitisha Bajeti ya Wizara ya Maliasili na Utalii ya Mwaka 2024/2025 iliyowasilishwa Bungeni tarehe 31 Mei, 2024. Hata hivyo, wakati wa kupitisha Bajeti Kuu ya Serikali, Serikali haikutekeleza Azimio hilo la Bunge.

Mheshimiwa Spika, Aidha, azimio hili lililenga kuongeza uwezo wa taasisi hizi katika kukarabati na kujenga miundombinu ya barabara na viwanja vya ndege. Katika utaratibu wa sasa ambapo taasisi hizi zinapangiwa ukomo wa bajeti na kusubiri mgawo wa fedha za uendeshaji kutoka Mfuko Mkuu wa Serikali, unazifanya taasisi hizi kuwa na uwezo mdogo wa kutekeleza majukumu yake kwa Ufanisi. Kwa upande mwingine, taasisi hizi zinachangia zaidi ya **asilimi 80** ya mapato yote yanayotokana na shughuli za utalii nchini lakini hazina miundombinu ya kuhimili ongezeko kubwa la Watalii hifadhini. Hali hii inaweza kupelekea kushindwa kupata tija zaidi kutokana na shughuli za utalii nchini.

Mheshimiwa Spika, Maazimio mengine ambayo Kamati haikuridhika na Utekelezaji wake ni pamoja na Serikali kuandaa na kuleta Muswada wa Sheria ya Mamlaka ya Wanyamapori Tanzania (TAWA) na Serikali kuhakikisha inapandisha Hadhi ya Wakala wa Mimitu Tanzania (TFS) kuwa Mamlaka. Maazimio haya sio mapya kwani kwa takribani

miaka 5 iliyopita (2019-2024), Bunge limekuwa likiagzia Serikali kutekeleza maazimio haya kwa lengo la kuimarisha Sekta ya Uhifadhi wa Wanyamapori na Misititu nchini.

2.1.2 Sekta ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi

Mheshimiwa Spika, katika sekta hii, Kamati ilitoa mapendekezo **nane (8)** ambayo Bunge lako Tukufu liliridhia na kuwa maazimio ya Bunge. Katika maazimio hayo, Kamati inapenda kulijulisha Bunge lako Tukufu kuwa Serikali imetekeleza kwa ukamilifu maazimio matau (3) na maazimio matano (5) yapo katika hatua mbalimbali za utekelezaji kwani utekelezaji wake ni endelevu.

Mheshimiwa Spika, hata hivyo, baadhi ya maazimio kasi ya utekelezaji wake hairidhishi. Mathalani, utekelezaji wa kasi ya kusambaza mfumo wa e-Ardhi ni ndogo sana na ipo nyuma ya wakati kwani katika Halmashauri zote **184** nchini, Wizara imefanikiwa kusambaza mfumo huo kwenye Halmashauri **20** sawa na **asilimia 10.9** tu. Hii ni kinyume na ahadi iliyotolewa na Wizara katika Hotuba ya Bajeti ya Mwaka wa fedha 2023/2024 ambapo, Wizara iliahidi kuwa itakuwa imesambaza mfumo huo kwa Halmashauri zote nchini kufikia Mwezi Juni, 2024.

2.2 Ziara za Ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo

Mheshimwa Spika, ili kuzingatia masharti ya Kanuni ya 117(1) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023 Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Utalii ilipanga kufanya ziara ya ukaguzi wa Miradi ya Maendeleo

ipatayo Saba (07) iliyopo katika Mikoa ya Lindi, Pwani, Dar es Salaam na Tanga. Miradi iliyotembelewa na kukaguliwa ni pamoja na:-

- a) Mradi wa kuwawezesha Watalii katika Hifadhi ya Urithi wa Dunia ya Magofu ya Kilwa Kisiwani na Songo Mnara unaotekelezwa na Mamlaka ya Usimamizi wa Wanyapori (TAWA);
- b) Mradi wa UVIKO -19 Pugu/ Kazimzumbwi unaotekelezwa na Wakala wa Misit Tanzania (TFS);
- c) Mradi wa Kituo cha Kutangaza Utalii Kidigitali (Destination Digital Marketing Command Centre – DDMCC) unaotekelezwa na Bodi ya Utalii Tanzania (TTB);
- d) Mradi wa kukuza Utalii katika Hifadhi ya Taifa ya Saadan;
- e) Mradi wa Upangaji wa Matumizi ya Ardhi katika Halmashauri ya Ruangwa;
- f) Mradi wa Kupanga Kupima na Kumilikisha Ardhi – KKK katika halmashauri ya Chalinze; na
- g) Mradi wa Uboreshaji Usalama wa Milki za Adhi (LTIP) katika Manispaa ya Kinondoni

2.2.1 Utekelezaji wa Miradi ya Sekta Maliasili na Utalii

- a) **Mradi wa Kuwezesha Watalii katika Hifadhi ya Urithi wa Dunia ya Magofu ya Kilwa Kisiwani na Songa Mnara unaotekelezwa na Mamlaka ya Usimamizi wa Wanyamapori (TAWA)**

Mheshimiwa Spika, mradi huu ulitekelezwa kwa thamani ya **Shilingi 1,449,387,245.00** zilizoidhinishwa na Bunge. Lengo lake ni kuwezesha shughuli za utalii katika Hifadhi ya Magofu ya Kilwa Kisiwani na Songo Mnara ambayo ipo katika Wilaya ya Kilwa Mkoa wa Lindi.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilijulishwa kuwa Mradi huu ni sehemu ya mkakati wa kuirejesha sekta ya utalii baada ya athari za **UVIKO -19**.

Mradi huu umekamilika kwa **asilimia 100** na tayari umeanza kutumika.

- b) **Mradi wa UVIKO – 19 Pugu/Kazimzumbwi Unaotekelezwa na Wakala wa Misitu Tanzania (TFS)**

Mheshimiwa Spika, mradi huu ulitekelezwa kwa jumla ya **Shilingi 658,267,957.19**. Utekelezaji wake ulihusisha ujenzi Barabara ya **kilometa 12** kutoka Kimani-Maguruwe na ukarabati wa barabara ya **kilometa 1** kutoka Minaki – Bwawani. Shughuli nyingine ni ujenzi wa **kilometa 7** za njia za watembea kwa miguu na Ujenzi wa lango la kuingilia kwenye ofisi, kituo cha taarifa za utalii, ofisi ya malipo na kibanda cha mlinzi.

Mheshimiwa Spika, katika hatua nyingine, mradi huo ulihusisha ujenzi wa makalavati na madaraja ili kulinda miundombinu hiyo dhidi ya mvua kubwa zinanyesha katika msitu wa Pugu/Kazimzumbwi. Aidha, Mradi huu umekamilika kwa **asilimia 100**, na tayari umeanza kutumika katika shughuli za uhifadhi na utalii.

c) Mradi wa Kituo cha Kutangaza Utalii Kidigitali (Destination Digital Marketing Command Centre – DDMCC)

Mheshimiwa Spika, mradi huu ulitekelezwa na kupitia Bodi ya Utalii Tanzania (TTB) ukiwa umegharimu jumla ya **Shilingi 1,372,256,210.07**. Lengo la Kituo hicho ni kutangaza vivutio vya Utalii nchini kidijitali na kutoa taarifa sahihi kuhusu fursa za uwekezaji katika sekta ya utalii.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilijulishwa kuwa utekelezaji wa mradi huu umekamilika kwa **asilimia 100** na ulihusisha ujenzi miundombinu ikiwemo chumba cha kurushia matangazo, ununuzi wa vifaa, samani na mifumo ya kurushia matangazo. Hata hivyo, Kamati inapenda kulitaarifu Bunge lako Tukufu kuwa Kituo hiki hakijaanza kufanya kazi ili kupata manufaa yake kama ilivyoripotiwa katika taarifa ya Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali kwa mwaka wa fedha 2022/2023. Kamati imegundua kuwa upo uwekezakano wa makusudi wa utendaji wa kituo hicho kuhujumiwa.

d) Mradi wa Kukuza Utalii katika Hifadhi ya Taifa ya Saadan

Mheshimiwa Spika, mradi huu unalenga kuchochea ukuaji wa sekta ya Utalii katika Hifadhi ya Taifa ya Saadani na

unatekelezwa na Shirika la Hifadhi za Taifa (TANAPA) kwa jumla ya **Shilingi 2,023,128,519.23**. Utekelezaji wa mradi huu ulihusisha ujenzi wa vyoo vya kisasa katika uwanja wa ndege wa Saadan na eneo la kupiga mahema, ukarabati wa barabara mbalimbali ndani ya hifadhi, ujenzi wa bwalo la chakula na kisima cha kuvuna maji ujazo wa lita 1000 pamoja na ununuzi wa samani kwa ajili ya matumizi ya hosteli. Aidha, mradi huu umefikia **asilimia 80** na unatarajiwa kukamilika pale fedha zilizobakia zitakapopokelewa kutoka hazina.

2.2.2 Utekelezaji wa Miradi ya Sekta ya Ardhi

a) Mradi Namba 4951: Upangaji wa Matumizi ya Ardhi

Mheshimiwa Spika, mradi huu unatekelezwa na Wizara kupitia Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi ukihisisha Halmashauri za Wilaya 14 Nchini. Kamati ilitembelea utekelezaji wa mradi huu katika Halmashauri ya Wilaya ya Ruangwa ambapo mradi ulijumuisha kuandaa mpango wa matumizi ya ardhi katika vijiji 16.

Mheshimiwa Spika, Vijiji hivyo ni Chikwale, Chiundu, Nambilanje, Mkaranga, Namkatila, Namkonjela, Nangandala, Nanjaru, Mbecha, Chikoko, Likwachu, Mibure, Chilangalile na Litama. Mathalani katika Kijiji cha Namkatila ambapo Kamati ilifika na kujionea utekelezaji wa mradi, Tume ilikuwa imefanikiwa kupanga Matumizi ya Ardhi yote ya Kijiji hicho na Kamati ilishiriki katika utoaji wa hati zipatazo 25 kwa Wananchi wa kijiji hicho.

**b) Mradi Namba 2326: Kupanga, Kupima na Kumilikisha
Ardhi – KKK**

Mheshimiwa Spika, mradi huu unatekelezwa kwa utaratibu wa Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi kutoa mikopo ya fedha isiyo na riba kwa Halmashauri nchini. Kamati ilitembelea Halmashauri ya Wilaya ya Chalinze ambapo ilipokea Mkopo riba wa Shilingi **2,500,000,000.00**. Mkopo huo ulitumika kupanga, kupima na kumilikisha ardhi katika maeneo ya Msolwa na Chamakweza yenye ukubwa wa **ekari 440.34**.

Mheshimiwa Spika, Utekelezaji wa mradi huu umekamilika na Halmashauri ya Wilaya ya Chalinze inatarajia kukusanya jumla ya **Shilingi 4,500,000,000.00** ambapo itapata faida ya **Shilingi 2,000,000,000.00** baada ya kurudisha kiasi walichokopeshwa. Hata hivyo, marejesho ya Mkopo huo bado yanasuauka kwani hadi Kamati inatembelea mradi huo, Halmashauri hiyo ilikuwa imerejesha kiasi cha **Shilingi 300,000,000.00** tu sawa na **asilimia 12** ya deni fedha inayotakiwa kurejeshwa.

**c) Mradi Namba 4953: Uboreshaji Usalama wa Milki za Ardhi
(LTIP)**

Mheshimiwa Spika, Utekelezaji wa mradi huu ulilenga kuboresha Usalama wa miliki na utoaji wa huduma za ardhi kwa wananchi katika Halmashauri 67 kwenye mikoa 15 nchini. Kamati ilitembelea eneo la Bunju katika Halmashauri ya Kindoni ili kukagua shughuli mbalimbali zinazofanyika katika utekelezaji wa mradi huo.

Mheshimiwa Spika, moja ya shughuli zilizokuwa zikiendelea ilikuwa ni uendeshaaji wa Kliniki za Ardhi ambapo wananchi walipatiwa huduma za ardhi katika eneo moja. Huduma zilizokuwa zinatolewa ni pamoja na Kupanga, Kupima, Kumilikisha Ardhi; utatuzi wa migogoro ya ardhi; utolewaji wa hati za ardhi; na elimu kwa umma.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipata nafasi ya kushiriki katika kusikiliza kero za wananchi kuhusu ardhi na kutoa hati za umiliki wa ardhi katika eneo hilo. Aidha, Kamati ilipongeza utaratibu huo na kutaka uwe endelevu kwa ajili ya utatuzi wa kero za ardhi katika maeneo mengine nchini.

2.2.3 Yatokanayo na Ukaguzi wa Miradi

Mheshimiwa Spika, Kamati inapenda kutoa maoni ya jumla katika eneo la ukaguzi wa miradi kama ifuatavyo:-

- a) Serikali ishirikishe Wananchi katika kutunza miradi iliyotekelezwa ikiwa ni pamoja na kufanya ukarabati ili kuzuia uchakavu na kuifanya miradi hiyo itumike kwa muda mrefu hivyo kupata tija iliyokusudiwa;
- b) Bajeti ya Tume ya Mipango ya Taifa ya Matumizi ya Ardhi iendeleo kuongezwa ili kuiwezesha Tume kupanga vijiji vingi zaidi hali itakayopunguza migogoro ya ardhi nchini na kuongeza thamani ya Ardhi kwa wananchi, kukuza uchumi na kuongeza mapato ya Serikali kwa njia ya Kodi ya Ardhi; na
- c) Serikali ihakikishe Kituo cha Kutangaza Utalii Kidijitali (DDMCC) kinaanza kufanya kazi mara moja ili kupata

manufaa ya fedha zilizotumika katika ujenzi wa kituo hicho.

2.3 Kushughulikia Bajeti za Wizara

Mheshimiwa Spika, Kamati ilitekeleza jukumu hili la kuchambua na kupitia bajeti za Wizara zote mbili na taasisi zake. Jukumu hili ni kwa mujibu wa fasili ya 117 (2) ya Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari, 2023.

2.3.1 Mpango wa Makadirio wa Mapato na Matumizi kwa Mwaka 2024/2025

i) Wizara ya Maliasili na Utalii (Fungu 69)

Mheshimiwa Spika, katika Mwaka wa Fedha 2024/2025, Wizara inakadiria kukusanya jumla ya **Shilingi 968,842,018,480/=**. Kati ya fedha hizo, **Shilingi 213,419,063,000/=** zitakusanywa na Idara za Wizara pamoja na baadhi ya taasisi na **Shilingi 755,422,955,480** zitakusanywa kutoka vyanzo vya Taasisi za TANAPA, NCAA na TAWA na kuwasilishwa Mfuko Mkuu wa Serikali.

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa matumizi, katika mwaka wa fedha 2024/2025, Wizara ilitengewa na kuinidhishiwa na Bunge lako Tukufu kiasi cha **Shilingi 708,891,841,026/=** ikiwa ni ongezeko lako **asilimia 8.3** kulinganisha na mwaka wa fedha 2023/2024 ambapo Wizara ya Maliasili na Utalii iliidhinishiwa **Shilingi 654,668,208,000/=**. Kwa upande wa fedha za kutekeleza miradi ya Maendeleo, Bunge liliidhinisha

kiasi cha **Shilingi 176,392,513,000/=**, kati ya hizo **Shilingi 100,225,838,000/ =** sawa na **asilimia 57** ya fedha zote za maendeleo ni fedha za ndani na Shilingi **76,166,675,000/=** sawa na **asilimia 43** ni fedha za nje.

ii) Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi (Fungu 48)

Mheshimiwa Spika, Katika mwaka wa fedha 2024/2025, Wizara iliidhinishiwa kukusanya jumla ya **Shilingi 250,000,000,000/=**. Makusanyo hayo yanategemea kutoka katika vyanzo mbalimbali ambavyo ni kodi ya pango la ardhi, tozo na ada za aina tofauti.

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa matumizi, katika mwaka wa fedha 2024/2025, Wizara iliidhinishiwa na Bunge lako Tukufu kiasi cha **Shilingi 157,455,085,000/=** ikiwa ni pungufu ya asilimia 3.5 kulinganisha na mwaka 2023/2024. Wizara hii ilitengewa **Shilingi 163,169,880,000/=**. Aidha, katika fedha hizo, kiasi cha Shilingi **70,656,510,000/=** kilikuwa ni kwa ajili ya miradi ya maendeleo ambapo **Shilingi 10,601,757,000/=** ni fedha za ndani na Shilingi **60,054,753,000/=** zikiwa ni fedha za nje.

iii) Tume ya Matumizi bora ya Ardhi (Fungu 03)

Mheshimiwa Spika, Katika mwaka wa fedha 2024/2025, Tume iliidhinishiwa kukusanya jumla ya **Shilingi 1,018,000,000/=**. Makusanyo hayo yanategemea kutoka katika vyanzo mbalimbali ambavyo ni kodi

pango ya nyumba za Tume zilizopo Tabora na michango ya wadau.

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa matumizi katika mwaka wa fedha 2024/2025, Bunge lako Tukufu liliidhinisha jumla ya **Shilingi 12,173,330,000/=** ikiwa ni ongezeko la **asilimia 32.6** kulinganisha na mwaka 2023/2024 ambapo iliinishiwa **Shilingi 8,202,628,000/=** kwa ajili ya kuiwezesha Tume kupima na kupanga ardhi ya nchi yetu. Katika fedha hizo, kiasi cha **Shilingi 5,041,232,000/=** kilikuwa ni kwa ajili ya miradi ya maendeleo ambapo zote ni fedha za ndani.

2.3.2 Utekelezaji wa Bajeti kwa kipindi cha nusu mwaka kati ya Julai-Desemba 2024

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipata fursa ya kuchambua utekelezaji wa bajeti za Wizara zote mbili kwa kipindi cha nusu Mwaka kuanzia Julai hadi Disemba, 2024. Katika uchambuzi huo, Kamati ilijikita katika kuangalia ukusanyaji wa maduhuli na fedha zilizopokelewa na Wizara na Taasisi zake.

i) Wizara ya Maliasili na Utalii (Fungu 69)

Mshemiwa Spika, hadi kufikia tarehe 31 Disemba, 2024, Wizara na taasisi zake ilikuwa imefanikiwa kukusanya maduhuli ya Serikali kiasi cha **Shilingi 638,500,494,403/=** sawa na **asilimia 66** ya lengo la makusanyo kwa mwaka wa fedha 2024/2025.

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa Fedha za Matumizi toka Hazina, Wizara na taasisi zake ilikuwa imepokea kiasi cha **Shilingi 320,842,436,482.12** ikiwa ni fedha kwa ajili ya matumizi ya kawaida na miradi ya maendeleo hadi kufikia tarehe 31 Disemba, 2024. Kiasi hicho ni sawa na **asilimia 45.26** ya bajeti yote iliyoidhinishwa na Bunge lako Tukufu kwa mwaka wa fedha 2024/2025.

Mheshimiwa Spika, katika fedha hizo kiasi cha **Shilingi 281,203,787,834.80** ni fedha za matumizi ya kawaida ikiwa ni pamoja na mishahara na matumizi mengineyo sawa na **asilimia 52.81** ya lengo. Kwa upande mwingine, fedha za maendeleo zilizopokelewa ni **Shilingi 39,638,648,647.32** tu sawa **asilimia 22.5** ya lengo. Kwa kuzingatia umuhimu wa Sekta ya Uhifadhi na Utalii nchini katika kukuza uchumi, kuwa kinara katika kuchangia fedha za kigeni na mchango wake katika kukabiliana na mabadiliko ya Tabianchi, Kamati haijaridhishwi na mtiririko wa fedha za Maendeleo kutoka Hazina kwenda katika wizara na taasisi zake.

Mheshimiwa Spika, hali ya miundombinu katika maeneo ya vivutio vya utalii sio ya kuridhisha kwani baadhi ya barabara, viwanja vya ndege na madaraja hayapitiki. Pia, kuna upungufu wa hoteli na mabanda kwa ajili ya malazi ya watalii. Vivile, sehemu za vivutio vya mali kale vimechakaa na havijafanyiwa ukarabati kwa muda mrefu. Ili kuweza kuhudumia watalii walioongezeka kutokana na juhudi kubwa za Serikali

kukuza utalii, kuna haja ya kufanya jitihada za makusudi katika kuhakikisha kuwa Wizara na taasisi zake wanapewa fedha zote za miradi ya maendeleo kama ilivyoidhinishwa na Bunge.

ii) **Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi (Fungu 48)**

Mheshimiwa Spika, hadi kufikia Disemba, 2024 Wizara ilikuwa imekusanya **Shilingi bilioni 101** sawa na **asilimia 40.4** ya makusanyo yaliyoidhinishwa na Bunge ambapo ni **Shilingi bilioni 250**. Lengo hili ni pungufu ya **asilimia 9.6** kulinganisha na kipindi cha utekelezaji wa bajeti ambapo ilitarajiwa kuwa **asilimia 50** ya lengo kuwa limefikwa yaani **Shilingi bilioni 125**.

Mheshimiwa Spika, Katika uchambuzi wake wa kina, Kamati imegundua sababu mbalimbali zilizosababisha Wizara kushindwa kufikia lengo la Makusanyo kwa kipindi cha nusu mwaka katika utekelezaji wa bajeti. Aidha sababu hizo ni pamoja na:-

- (i) Muungiliano wa majukumu baina ya Wizara na Mamlaka za Serikali za Mitaa katika kukusanya kodi ya pango la ardhi;
- (ii) Baadhi ya Mashirika na Taasisi za Serikali kushindwa au kuchelewa kulipa kodi ya pango la ardhi;

- (iii) Uhaba wa vitendea kazi na watumishi katika utekelezaji wa zoezi la kukusanya maduhuli hasa kodi ya pango la ardhi,
- (iv) Mwitikio mdogo wa wananchi katika kulipia kodi ya pango la ardhi kwa hiari; na
- (v) Wananchi kuchanganya kati kodi ya pango la ardhi na ile ya kodi ya majengo inayolipiwa katika Ankara za umeme kwa njia ya LUKU.

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa matumizi, hadi kufikia Disemba, 2024 Wizara ilipokea kiasi cha **Shilingi 69,652,301,863.86**. Kiasi hiki kilichopokelewa ni sawa na **asilimia 37.35** ya bajeti yote kwa mwaka wa fedha 2024/2025. Katika fedha zilizopokelewa kiasi cha **Shilingi 37,410,769,500.000** zilizokuwa ni fedha za ndani za Maendeleo. Aidha, Wizara na taasisi zake ilikuwa imetumia **asilimia 94** ya fedha zote ilizokuwa imezipokea toka hazina.

Mheshimiwa Spika, Aidha, Wizara ilipokea kiasi cha **Shilingi 32,238,481,000/=** ikiwa ni fedha kwa ajili ya kulipa madeni mbalimbali ya Wizara. Kamati inapenda kuipongeza Serikali kupitia Hazina kwa kuhakikisha Wizara inapokea fedha hizi ili kulipa madeni yakiwemo ya wazabuni, wakandarasi na watumishi wake. Ongezeko la kiasi hiki cha fedha, kinafanya jumla ya Bajeti ya Wizara kwa mwaka 2024/2025 kuwa kiasi cha **Shilingi 189,693,566,000/=**.

iii) **Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi (Fungu 03)**

Mheshimiwa Spika, hadi kufikia Disemba, 2024 Tume ilipokea kiasi cha **Shilingi 5,117,722,500/=**. Kiasi hiki kilichopokelewa ni sawa na **asilimia 42** ya bajeti yote kwa mwaka wa fedha 2024/2025. Katika fedha zilizopokelewa kiasi cha **Shilingi 2,205,722,500/=** zilizokuwa ni fedha za ndani za Maendeleo. Aidha, Katika kipindi cha Julai hadi Disemba, 2024, Tume ilipokea na kutumia fedha kutoka Wakala wa Misititu Tanzania (TSF) na Frankfurt Zoological Society (FZS) jumla ya **Shilingi 486,855,055/=** ambazo zimewezesha shughuli za Upangaji wa Matumizi ya ardhi katika Halmashauri za Mlele, Sikonge, Urambo, Kaliua na Bariadi.

2.4 Kufuatilia Utekelezaji wa Shughuli zinazotekelezwa na Wizara

Mheshimiwa Spika, fasili ya 7(1)(d) ya Nyongeza ya Nane ya Kanuni za Bunge, Toleo la Februari, 2023 inazitaka Kamati za Kisekta kufanya ufuatiliaji wa shughuli mbalimbali zinazotekelezwa na Wizara zinazosimamiwa na Kamati. Aidha, Kamati pia ilifanya ziara za ufuatiliaji kwa lengo la kujiridhisha na tija inayopatikana katika miradi na program zinazotekelezwa na Wizara zinazosimamiwa na Kamati. Kutokana na Ziara hizo Kamati iliweza kuwianisha taarifa zinazotolewa na Serikali kuhusu tija na mafanikio na hali halisi iliyopo kwenye maeneo husika.

Mheshimiwa Spika, Katika Sekta ya Maliasili na Utalii, Kamati ilitembelea na kukagua shughuli zinazotekelezwa katika Mradi wa Kuboresha Usimamizi wa Maliasili na Kukuza Utalii Kusini mwa Tanzania (REGROW). Katika ziara hiyo, Kamati ilitembelea Mkoani Iringa ambapo ilipata nafasi ya Kukagua hatua iliyofikiwa katika utekelezaji wa mradi katika Hifadhi za Taifa za Ruaha, Kituo cha Utafiti wa Wanyamapori na Kituo cha Kutangaza Utalii Kusini mwa Tanzania. Vilevile, Kamati ilitembelea na kukagua utekelezaji wa shughuli za mradi katika Hifadhi ya Taifa ya Mikumi na ile ya Udzingungwa Mkoani Morogoro ili kujiridhisha kama utekelezaji wa mradi wa REGROW unafanyika kwa tija na ufanisi. Aidha, Kamati ilipata nafasi ya kutembelea katika Mikoa ya Tabora na Singida ambapo ilikagua utendaji wa Chuo cha Nyuki Tabora sambasamba na shughuli zinazotekelezwa katika sekta ya Misitu chini ya Ufadhili wa Mfuko wa Misitu Tanzania (TaFF).

Mheshimiwa Spika, Kwa upande mwingine, Katika sekta ya Ardhi, Kamati ilifanya ziara katika Mkoa wa Arusha ili kukagua shughuli zinazotekelezwa katika Mradi wa Kupima, Kupanga na Kumilikisha Ardhi (KKK) katika eneo ambalo Uwanja wa Mpira kwa ajili ya Michuano ya AFCON itafnyika. Aidha, Kamati ilitembelea Mkoa wa Kagera, Wilaya ya Misenyi ili kubaini mapungufu ya kutokuwepo utaratibu maalum wa kisera na kisheria wa kusimamia maeneo katika mipaka ya Tanzania.

2.4.1 Yaliyobainika wakati wa ufuatiliaji wa Sekta

Mheshimiwa Spika, katika kipindi cha kuanzia Februari, 2024 hadi Januari, 2025, Kamati ilipokea na kujadili taarifa 40 ambapo taarifa 15 ni za Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi na taarifa 25 ni za Wizara ya Maliasili na Utalii. Lengo la kupokea na kujadili Taarifa hizi ni kuiwezesha Kamati kulisaidia Bunge kutekeleza majukumu yake kwa kuzingatia Ibara ya 63 (2) ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ambayo imelipa Bunge mamlaka ya Kuisimamia na Kuishauri Serikali.

2.4.1.1 Mafanikio na Changamoto katika Sekta ya Maliasili na Utalii

Mheshimiwa Spika, Katika Wizara za Kisekta nchini, Wizara ya Maliasili na Utalii imepewa dhamana ya kusimamia kisheria maeneo yenye ukubwa wa kilometa za mraba takriban **307,800**. Eneo hili ni sawa na **asilimia 32.5** ya eneo lote la nchi yetu ikuhisisha Uhifadhi wa Wanyamapori, Milima mbalimbali, Misituni, Ardhioevu, Nyuki, Malikale na Makumbusho ya Taifa.

Mheshimiwa Spika, Hii ni sekta mtambuka ikiwa na manufaa Kiikolojia na Kiuchumi. Sekta hii ni muhimili katika uhifadhi wa mazingira, uoto wa asili, viumbe hai, vyanzo vya maji na kuhakikisha usawa wa Kiikolojia nchini na duniani. Kwa upande wa kiuchumi sekta hii inachangia zaidi ya **asilimia 25** ya fedha za kigeni nchini ikiwa ndio sekta kinara katika mauzo ya nje, pato la Taifa kwa zaidi ya **asilimia 20** na kuchangia ajira zaidi ya **milioni 1.6**. Uchambuzi wa taarifa

uliofanywa na Kamati, umewezesha kubaini mafanikio na changamoto katika utekelezaji wa majukumu ya sekta ya Maliasili na Utalii kwenye miradi na taasisi zake kama ifuatavyo:-

a) Mamlaka ya Hifadhi ya Eneo la Ngorongoro (NCAA)

Mheshimiwa Spika, Mamlaka ya Hifadhi ya Ngorongoro (NCAA) ilianzishwa kwa Sheria ya Marekebisho ya Sheria Mbalimbali Na. 14 ya 1975 kwa lengo la kusimamia eneo la Hifadhi ya Ngorongoro. Hifadhi ya Ngorongoro (NCA) ni eneo la matumizi mseto ya ardhi lililoanzishwa mwaka 1959 kupitia Sheria ya Eneo la Hifadhi ya Ngorongoro namba 413 ya Mwaka 1959 ikiwa na ukubwa wa Kilomita za mraba 8,292. Eneo hilo lilorodheshwa katika Urithi wa Dunia na Shirika la Umoja wa Mataifa la Elimu, Sayansi na Utamaduni (UNESCO) kutokana na ikolojia ya asili ya eneo hili.

Mheshimiwa Spika, ili kulinda Ikolojia ya pekee ya Eneo la Hifadhi ya Ngorongoro iliyoharibika kutokana na shughuli nyingi za kibinadamu kwa manufaa ya kizazi kilichopo na kizazi kijacho, mwaka 2022, Serikali ilifanya uamuzi wa kuwahamasisha wakazi wa eno hilo kuhama kwa hiari kwenda katika maeneo mbadala. Zoezi hilo lilitokelezwa kwa awamu ya kwanza kuanzia Februari, 2022 na awamu ya pili ilianza Julai, 2023 ambayo inaendelea hadi sasa.

Mheshimiwa Spika, hadi Oktoba, 2024 kaya **1,655** zenye wakazi **9,679** na mifugo **40,397** zimehamia Msomera na maeneo mengine. Idadi hii ni sawa na **asilima 10** tu ya

wakazi na **asilimia 4** tu ya mifugo katika eneo la Ngorongoro. Pamoja na umuhimu wa zoezi hili katika kuhakikisha uhai wa hifadhi ya eneo la Ngorongoro kasi ya utekelezaji wake sio ya kuridhisha.

Mheshimiwa Spika, hata hivyo, ili kutatua changamoto zinazolikabili na kuongeza ufanisi katika zoezi hilo, tarehe 1 Disemba, 2024, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan alikutana na kuzungumza na viongozi wa kimila wa jamii ya Kimasai wanaoishi katika Eneo la Ngorongoro. Katika mazungumzo hayo, Mheshimiwa Dkt Samia Suluhu Hassan alitoa ahadi ya kuunda Tume mbili ambapo moja itachunguza na kutoa mapendekezo kuhusu masuala ya ardhi yanayolalamikiwa na wakazi wa eneo hilo na nyingine itajikita mahsusi katika utekelezaji wa zoezi zima la Uhamasishaji Kuhama kwa hiari kutoka katika Eneo hilo kwenda maeneo mbadala.

Mheshimiwa Spika, Tarehe 23 Disemba, 2024, Rais, Dkt. Samia alitekeleza ahadi hiyo kwa kuunda Tume hizo. Tume inayoshughulikia maswala ya Ardhi inaongozwa na Mhe. Jaji Dkt. Gerarld Ndika na ile inayochunguza zoezi la kuhama kwa hiari inaongozwa na Mhandisi Mussa Iyombe. Kamati inampongeza Rais, Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassani kwa uamuzi wake huu ambao utahakikisha ustawi wa wananchi na uhai wa Ikolojia hifadhi ya Eneo la Ngorongoro vinalindwa kwa maslahi ya Taifa letu.

b) Shirika la Hifadhi za Taifa Tanzania (TANAPA)

Mheshimiwa Spika, Shirika la Hifadhi za Taifa Tanzania (TANAPA) lilianzishwa Mwaka 1959 kupitia Sheria ya Hifadhi za Taifa Sura ya 412 (kwa sasa Sura ya 282). Shirika linasimamia hifadhi za Taifa ishirini na moja (21) zikiwa na ukubwa wa eneo la kilometa za **mraba 96,908.88** sawa na takribani **asilimia 10.2%** ya ardhi yote nchini.

Mheshimiwa Spika, Pamoja na utekelezaji wa majukumu yake ya msingi ya uhifadhi, katika mwaka wa fedha 2024/2025 Shirika linatekeleza miradi miwili ya Kimkakati ambayo ni Kuendelea na Ujenzi wa awamu ya kwanza wa hoteli ya Burigi-Chato yenye hadhi ya nyota tatu iliyofikia **asilimia 70** na Ujenzi wa Uwanja wa Golf ndani ya Hifadhi ya Serengeti katika eneo la Forty Ikoma ilitofikia **asilimia 40**. Miradi yote hii inategemewa kukamilika mwezi Juni, 2025.

Mheshimiwa Spika, Kamati imebaini kuwa utekelezaji wa miradi hiyo imechelewa na ipo nje ya muda. Mathalani, Ujenzi wa hoteli ya Burigi-Chato ambapo ulianza mwaka mwezi Aprili, 2020 ukiwa umepanga kukalimika ndani ya mwaka mmoja yaani Aprili, 2021 kwa gharama ya **Shilingi Bilioni 11**, ambapo ulikuwa umesimama hadi Serikali ilipoamua kuukwamua mradi huo mwezi Aprili, 2024. Aidha, Serikali iliahidi kuwa mradi huo ungekuwa umekamilika kufikia mwezi Disemba, 2024.

Mheshimiwa Spika, kwa upande wa Ujenzi wa Uwanja wa Golf, awali Kamati ilijulishwa kuwa uwanja huo ulitakiwa

kukamilika mwezi Juni, 2024. Hata hivyo, wakati Wizara inawasilisha taarifa ya Utekelezaji wa Bajeti kwa mwaka fedha 2024/2025, Kamati iliahidiwa kuwa mradi huo ungekamilika kufikia mwezi Disemba, 2024. Aidha, ucheleweshaji wa miradi hii inaongeza gharama na inapunguza tija.

c) Wakala wa Huduma za Misitu Tanzania (TFS)

Mheshimiwa Spika, Wakala wa Huduma za Misitu Tanzania (TFS) ulianzishwa kwa mujibu wa Sheria ya Wakala Sura 245 na kutangazwa katika Gazeti la Serikali Namba 269 la Julai 30, 2010. Aidha, Wakala ulizinduliwa Julai 18, 2011 ukiwa na jukumu la kusimamia rasilimali za misitu na nyuki zilizochini ya Serikali Kuu.

Mheshimiwa Spika, Katika kufanya majukumu yake ya Usimamizi wa uhifadhi wa rasimali za Misituna nyuki nchini, Wakala unatakiwa kutekeleza mikataba ya mashirikiano pamoja na kushiriki mikutano ya Kimataifa. Aidha, Wakala unawajibu wa kushiriki na kuandaa mikutano ya Kimataifa iliyofanyika nchini.

Mheshimiwa Spika, Katika kutimiza azma hiyo, Tanzania kupitia Wakala wa Huduma za Misitu ilishiriki Kongress ya 48 ya Apimondia nchini Chile iliyofanyika mwezi wa 8. Apimondia ni Shirikisho la Umoja wa Vyama vya Wafugaji nyuki Duniani ambalo hushughulikia rasilimali nyuki kimataifa likiwa na Makao Makuu yake Jijini Roma nchini Italia. Katika Kongresi hiyo, Tanzania iliwania na kushinda kuwa mwenyeji

wa Kongresi ya 50 ambayo itafanyika nchini mwaka 2027 katika jiji la Arusha.

Mheshimiwa Spika, Mkutano huo unatarajiwa kuhudhuriwa na takribani washiriki 6,000 kutoka katika nchi 150 duniani. Ili kuhakikisha Mkutano huo unafanyika nchini, Serikali inatakiwa kuwa na ukumbi wa mikutano wenye uwezo wa kuchukua zaidi ya watu **4,500** kwa wakati mmoja, eneo la maonesho lenye ukubwa wa zaidi ya mita za mraba **5,000**, eneo kwa ajili ya kujiandikisha lenye ukubwa wa mita za maraba **750**.

Mheshimiwa Spika, Shirikisho la APIMONDIA limeweka ukomo wa Tanzania kuwa na ukumbi wenye sifa hizo kabla au ifikapo Julai 31, 2025 kufuatia makubaliano ya nyongeza (***Adendum to the letter of Agreement***) ya pande zote mbili. Kamati ilipohoji kuhusu hatua iliyofikiwa katika maandalizi ya Mkutano huo, Wizara ilitoa taarifa kuwa Maandalizi ya Ujenzi wa Ukumbu huo unaotarajiwa kuitwa Mount Kilimanjaro International Conference Centre yameanza kwa Kushirikisha Wizara ya Maliasili na Utalii, Wizara ya Mambo ya Nje na Afrika Mashariki na Ofisi ya Waziri Mkuu, Kazi, Ajira na Watu wenye Ulemavu kupitia Mifuko ya Hifadhi ya Jamii ya PSSSF na NSSF.

Mheshimiwa Spika, Pamoja na majibu hayo ya Serikali, Kamati hairidhiki na kasi ya uandaaji wa Mkutano huo. Aidha, Mkutano huo unatarajiwa kuwa na manufaa makubwa kwa sekta ya Utalii, Diplomasia na Uchumi nchini. Ni maoni ya Kamati kuwa, Manufaa hayo yapo hatarini

kupotea iwapo Shirikisho la APIMONDIA litafikia uamuzi wa kuiondolea Tanzania nafasi ya kuwa mwenyeji wa Mkutano huo.

d) Mfuko wa Misitu Tanzania (TaFF)

Mheshimiwa Spika, Mfuko wa Misitu Tanzania (TaFF) ni Mfuko ulioanzishwa chini ya Kifungu vya 79 na 83 vya Sheria ya Misitu Sura ya 323 kwa lengo la kukabiliana na changamoto za usimamizi wa rasilimali misitu hususan katika kuimarisha utekelezaji wa Sera na Sheria ya Misitu. Mfuko huu ulizinduliwa na kuanza kufanya kazi rasmi mwezi Julai 2010.

Mheshimiwa Spika, majukumu ya Mfuko ni kutoa uwezeshaji kupitia utoaji ruzuku kwa miradi inayochangia kuboresha uhifadhi, usimamizi na uendelezaji wa rasilimali misitu. Tangu kuanzishwa kwake Julai 2010 hadi Juni 2024, Mfuko umefanikiwa kukusanya jumla ya **Shilingi 73,137,641,683.68**. Kati ya fedha hizo **Shilingi 52,315,625,554.89** sawa na 72% zilitumika kutoa ruzuku kwa miradi **1037** inayotekelezwa katika wilaya **133**, mikoa yote **26** ya Tanzania Bara.

Mheshimiwa Spika, Miradi hiyo ni pamoja na ujenzi wa viwanda sita (6) vya kuchakata na kufungashia asali katika mikoa minne ya Tabora, Katavi, Kigoma na Geita. Mfuko pia unawajengea uwezo na kuhamasisha upandaji miti shuleni kwa kuwezesha uanzishwaji wa vitalu vya miti katika shule za msingi na sekondari.

Mheshimiwa Spika; Katika kuhakikisha sekta ya Misitu na Nyuki inachangia katika kuleta ustawi wa wananchi

wanaoishi pembezoni mwa misitu, Mfuko unawezesha wananchi kufuga nyuki na kuanzisha mashamba ya miti. Katika kuhakikisha kunakuwa na Maendeleo Endelevu wa sekta hii, Mfuko huu unagharamia Tafiti mbalimbali katika sekta ya misitu na nyuki na kuboresha mazingira ya mafunzo kwa kutengeneza na kukarabati miundombinu katika vyuo vya mafunzo ya misitu, viwanda vya misitu na ufugaji nyuki nchini.

Mheshimiwa Spika, Kamati imebaini kuwa pamoja na fursa zinazotokana na Mfuko wa Misitu Tanzania, mfuko huu haujajitangaza miongoni mwa wananchi hivyo kufanya wananchi wengi nchini kushindwa kunufaika na fursa hizo. Mfuko pia, unakabiliwa na changamoto ya rasilimali fedha hali inayochangia kushindwa kuhudumia maombi yote ya ruzuku inayopatikana.

e) Hali ya Utalii Nchini

Mheshimiwa Spika, Kati ya mwaka 2019 na 2021 Dunia ilipitia mtikisiko kiuchumi na kijamii kutokana na mlipuko wa ugonjwa wa **UVIKO-19**. Nchini kwetu sekta iliyoathirika zaidi ilikuwa Sekta ya Utalii hasa kutokana zuiro la kutoka ndani (lockdown) na kufanyia kazi nyumbani kwani ugonjwa huo ulikuwa unasambaa wa njia ya hewa. Safari za Kimataifa zilisitishwa duniani na hakukuwa na watalii toka nje katika kipindi hicho.

Mheshimiwa Spika, Kwa sababu hiyo, Chama Cha Mapinduzi (CCM) katika ibara ya 67-70 ya Ilani yake ya Uchaguzi ya mwaka 2020-2025 iliilekeza Serikali kuhakikisha

inakuja na mbinu za kufufua na kukuza Sekta ya Utalii. Katia ibara hizo Serikali ilitakiwa kuhakikisha Watalii wanafikia **Milioni 5** na Kuingiza fedha za kigeni kiasi cha Dola za Marekani **bilioni 6** kufikia mwaka 2025.

Mheshimiwa Spika, Ili kuhakikisha maelengo hayo ya Ilani yanafikiwa, mwaka 2021, Serikali ilipokea Mkopo wa gharama nafuu kutoka Benki ya Dunia kwa ajilli ya kushughulika na madhara ya UVIKO-19 ambapo Sekta ya Utalii ilikuwa ni moja ya sekta za kipaumbele. Mikakati mbalimbali iliwekwa na Serikali iweze kurejea katika kukuza uchumi kuleta ustawi miongoni mwa wananchi. Aidha, mwaka huo huo Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania Mhe. Dkt. Samia Suluhu Hassan alifanya uamuzi wa Kimapinduzi wa kutengeneza Filamu ya **“Tanzania: The Royal Tour”** huku yeye mwenyewe akiwa ndio muigizaji kinara wa filamu hiyo ambayo imetumika kutangaza vivutio vya utalii ndani na nje ya nchi.

Mheshimiwa Spika, katika kufuatilia mwenendo wa shughuli za utalii duniani, Kamati ilipitia taarifa za Shirika la Utalii Duniani (WTO) Mwezi Disemba, 2024 ambapo Shirika hilo limeripoti kuwa Tanzania imeshika nafasi ya sita **(06)** duniani na ya kwanza **(01)** Afrika katika kipindi cha Januari na Septemba, 2024 kwa ongezeko la Watalii wa Kimataifa. Ripoti hiyo inaonyesha zaidi kuwa, Tanzania imefanya vizuri kwenye kipengele cha nchi iliyopokea wageni wengi zaidi Afrika kwa **asilimia 50** ikifuatiwa na Mauritius, Morocco na Tunisia.

Mheshimiwa Spika, Kupitia uchambuzi wake, Kamati imebaini kuwa hadi kufikia Disemba, 2024, idadi ya watalii imefikia jumla ya watalii **5,360,247** ikiwa ni sawa asilimia **107.2** ya lengo la Ilani. Aidha, mapato ya fedha za kigeni kutokana na shughuli za Utalii yamefikia Dola za Marekani **Milioni 3.9** sawa na **asilimia 65** ya lengo la ilani. Maoni ya Kamati ni kuwa, Kama Wizara itaongeza nguvu ya usimamizi katika sekta hii, Malengo ya Ilani yanaweza kufikiwa katika kipindi cha utekelezaji wa Ilani kilichobaki.

Mheshimiwa Spika, Pamoja na mafanikio hayo, Kamati inaona kuwa Serikali inatakiwa kutangaza vivutio vya utalii zaidi ili kuendelea kupata tija katika sekta hii. Aidha, Kamati inaitaka Serikali kubuni mazao mapya ya utalii na kuhuisha sekta ya malikale, utamaduni na historia ili yaweze kuchangia katika mapato yanayotokana na utalii.

f) Hali ya Miundombinu katika Vivutio vya Utalii Nchini

Mheshimiwa Spika, Katika taarifa hii, Kamati imeonyesha na kupongeza Serikali kuhusu hatua iliyofikiwa katika jitihada zake za kufufua na kukuza sekta ya Utalii nchini kutokana na athari za mlipuko wa **UVIKO-19**. Pia, Kamati imebaini kuwa zaidi ya **asilimia 80** ya watalii nchini wanafanya utalii wa wanyamapori katika hifadhi zetu.

Mheshimiwa Spika, maeneo yaliyohifadhiwa yana miundombinu mbalimbali ikiwemo barabara, madaraja na viwanja vya ndege inayotumika kuboresha shughuli za uhifadhi na utalii. Maeneo hayo yana mtandao wa

barabara zenye urefu wa jumla ya kilomita **33,805.70** na viwanja vya ndege **137**. Aidha, hali ya miundombinu katika maeneo yaliyohifadhiwa haikidhi mahitaji ya uhifadhi na utalii.

Mheshimiwa Spika, takriban jumla ya barabara zenye urefu wa kilomita **6,950** zinahitaji ukarabati mkubwa kwa kiasi cha **Shilingi 197,951,397,052.00**. Mathalani, katika Hifadhi ya Serengeti, barabara ya Golini-Naabi-Seronera-Ikoma gate (98 KM) ambayo inaptisha magari **1000** kwa siku kwa sasa kutoka magari **500** kwa siku iliyokuwa ikipitisha 2019, na ndio uti wa mgongo wa shughuli za utalii katika hifadhi hiyo namba 1 barani Afrika. Barabara hii inahitaji ukarabati mkubwa na inatakiwa kutengewa takribani Shilingi bilioni **17** kwa mwaka kwa ajili ya ukarabati huo. Kama Serikali itaamua kujenga barabara hii kwa lami itagharimu **Shilingi 137,200,000,000/=** na itakuwa imeondoa adha ya marekebisho ya mara kwa mara.

Mheshimiwa Spika, Kwa upande wa viwanja vya ndege, viwanja vinavyotumika kibiashara ni **72** na vingine **65** ni kwa ajili ya shughuli za utawala na doria. Hata hivyo, viwanja vingi vinahitaji maboresho ili kukidhi matakwa ya sheria na kanuni za usalama wa usafiri wa anga na pia kuendana na kasi ya ongezeko la idadi ya watalii. Aidha, **Shilingi bilioni 7.77** kila mwaka zinahitajika katika kukarabati viwanja vya ndege **72** ili viweze kukidhi utoaji wa huduma kwa ufanisi. Mfano, Kiwanja cha Seronera kipindi cha watalii wanapokuwa wengi kinapokea ndege nyingi kuliko hata

Uwanja wa Kimataifa wa Julius Nyerere. Hata hivyo, kiwanja hicho kimejengwa kwa changarawe.

Mheshimiwa Spika, Katika uchambuzi wa taarifa mbalimbali, Kamati imebaini kuwa pamoja na athari ya mvua zinaendelea kunyesha katika maeneo ya hifadhi, changamoto kubwa ni Ukomo wa bajeti unaotengwa kwa ajili ya taasisi za Uhifadhi nchini. Aidha, fedha za miradi ya maendeleo hazipatikani kama zilivyotengwa kwenye bajeti licha kuwa kiasi kilichoidhinishwa ni kidogo.

g) Mradi wa Usimamizi wa Maliasili Endelevu na Ukuaji wa Utalii Kanda ya Kusini (REGROW)

Mheshimiwa Spika, Serikali ya Tanzania ilipata mkopo wa masharti nafuu kutoka Benki ya Dunia kiasi **Shilingi 345,000,000,000/=** ili kutekeleza mradi wenye lengo la kuboresha usimamizi wa maliasili na kukuza utalii Kusini mwa Tanzania (REGROW). Awali mradi huu ulipangwa kutekelezwa kwa kipindi cha miaka sita kutoka mwaka 2017 hadi 2023. Hata hivyo kutokana na mlipuko wa janga la UVIKO-19 na mvua kubwa za el-nino, Serikali na Benki ya Dunia ziliongeza muda wa utekelezaji wa mradi huo hadi Februari, 2025.

Mheshimiwa Spika, hadi kufikia Julai, 2024, mradi ulikuwa umepokea kiasi cha **Shilingi 288,172,857,709/=** sawa na **asilimia 83.5** ya fedha zote za mradi. Aidha, kiasi kilichotumika ni **Shilingi 180,574,632,326.40** sawa na **asilimia 62.7** ya fedha zilizopokelewa. Hii maana yake ni kuwa Serikali

ina kiasi cha **Shilingi 107,598,225,382.60** ambacho hakijatumika.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilipata nafasi ya kutembelea na kukagua baadhi ya shughuli zinazofanyika chini ya mradi ya REGROW katika hifadhi za Taifa za Ruaha na Mikumi. Aidha, Kamati ilitembelea ujenzi wa Kituo cha Utafiti wa Wanyamapori na jengo la Kutangaza vivutio vya Utalii Kusini wa Tanzania katika eneo la Kihesa mjini Iringa.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilibaini kuwa utekelezaji wa shughuli hizo ina changamoto ya kuwa nje ya muda licha ya ukweli kwamba fedha kwa ajili ya kuzikamilisha zipo. Wakandarasi wanaotekeleza ujenzi wa viwanja vya ndege, hosteli na mabanda ya malazi katika hifadhi wanafanya kazi kwa kasi isiyoridhisha hivyo kufanya utekelezaji wa jumla ya mradi kuwa nyuma ya muda.

Mheshimiwa Spika, katika utekelezaji wa ujenzi wa Jengo la Kutangaza Utalii Kusini mwa Tanzania kasi ya mradi ipo chini ya asilimia 10 huku mkandarasi akiwa hadai fedha zozote. Kamati inapongeza kasi ya ujenzi ya mkandarasi wa ujenzi wa kituo cha utafiti wa wanyamapori kwani alikuwa amefikia asilimia 80 na kama Serikali itaendelea na usimamizi madhubuti anaweza kumaliza mradi ndani ya muda yaani Februari, 2025.

Mheshimiwa Spika, Katika tathmini ya jumla iliyofanywa na Kamati inaonyesha kuwa, shughuli zinazotekelezwa na wakandarasi wa ndani ndio zipo nyuma ya wakati kwa kiasi kikubwa na wakati mwingine hazifikii ubora wa viwango

vinavyotakiwa. Licha ya ukweli kuwa katika mradi huu, fedha zimekuwa zikitolewa kwa wakati baada ya wakandarasi kupeleka hati ya malipo Serikalini lakini wakandarasi wa ndani miradi yao mingi ipo nje ya wakati na hawafanyi vizuri.

Mheshimiwa Spika, Hali hii inaweza kuifanya Serikali kuwa na kigugumzi katika utekelezaji wa dhana ya kuwapa kipaumbele wakandarasi wazawa (local content) nchini. Aidha, ucheleweshaji wa miradi unafanya gharama za mradi kuwa kubwa kufutia mfumuko wa bei na wananchi kuchelewa kupata manufaa yaliyotarajiwa kutokana na miradi hiyo.

h) Taasisi za Mafunzo zilizopo chini ya Wizara ya Maliasili na Utalii

Mheshimiwa Spika, Mafunzo ni nguzo muhimu katika kuhakikisha kunakuwa na uhifadhi na utalii endelevu wa rasilimali za wanyamapori, misitu na mali kale nchini. Katika kipindi cha Februari, 2024 hadi Januari, 2025 Kamati ilifanikiwa kupokea taarifa za utendaji za vyuo saba **(07)** vya mafunzo vilivyochini ya Wizara ya Maliasili na Utalii. Aidha, Kamati ilifanikiwa kutembelea na kukagua miradi na kujionea utekelezaji wa majukumu katika Chuo cha Mafunzo ya Nyuki Tabora (BTI).

Mheshimiwa Spika, Kamati imebaini kuwa vyuo vilivyo chini ya Wizara vyuo vikongwe kwani vingi vilijengwa zaidi ya miaka 50 iliyopita. Hali hii imefanya miundombinu ya kufundisha na kujifunzia kuwa chakavu na kuhitaji mkakati

wa kufanya ukarabati mkubwa ili kuviweka vyuo hivi katika hali nzuri kwa ajili kujifundisha na kujifunzia.

Mheshimwa Spika, Pamoja na mchango kubwa wa vyuo hivi katika uhifadhi na utalii, vyuo hivi bado havijajitangaza miongoni mwa watanzania wengi. Kamati imebaini kuwa, ni wanafunzi wachache wanaomaliza elimu ya kidato cha nne na cha sita wanaovifamu vyuo hivi. Hali imepelekea wakati mwingine vyuo kuwa na udahili mdogo kuliko uwezo wa vyuo husika.

Mheshimiwa Spika, Kamati imebaini kuwa baadhi ya vyuo hivi kama vile Chuo cha Wanyamapori Mweka ada zake ni kubwa na zimekuwa kikwazo kwa baadhi ya wanafunzi kusoma chuoni hapo. Kamati inasikitika kwamba, pamoja na Sekta ya Utalii kuwa ni moja ya sekta kongwe za uzalishaji na kuchangia katika pato la Taifa, ajira na fedha za kigeni, Serikali haijazitambua taaluma zinazotolewa katika vyuo hivi kama taaluma za kipaumbele katika orodha iliyotolewa na Bodi ya Mikopo ya Elimu ya Juu (HESLB).

Mheshimiwa Spika, hali hii imefanya wanafunzi wasio na uwezo wa kugharamia masomo katika vyuo hivi kushindwa kujiunga na vyuo licha ya kuwa na ndoto ya kufanya kazi katika Uhifadhi Maliasili na Utalii nchini. Pia, inapelekea kuendelea kuwa na idadi ndogo ya watalaamu katika sekta ya uhifadhi na utalii ambazo mahitaji yake katika soko yanaongezeka kufuatia ongezeko la idadi ya watalii nchini na mahitaji ya kukabiliana na athari za mabadiliko ya tabianchi.

i) Mikakati ya Kukabiliana na Changamoto ya Wanyamapori Wakali na Waharibifu

Mheshimiwa Spika, pamoja na mafanikio yanapatikana kupitia sekta ya Maliasili na Utalii, migongano baina ya binadamu na wanyamapori ni moja ya changamoto kubwa inayoikabili sekta hii. Aidha, kati ya halmashauri **184** nchini, halmashauri **91** zimekumbwa na changamoto hiyo huku halmashauri **44** zikiwa katika hali mbaya zaidi. Madhara yanatokana na changamoto hiyo ni pamoja na wananchi kujeruhiwa hivyo kupata ulemavu, vifo na kuharibiwa mali kama vile mazao na miundombinu ya makazi, maji na barabara.

Mheshimiwa Spika, Kamati imebaini Serikali inachukua hatua mbalimbali kukabiliana na changamoto. Pamoja na hatua hizo zinazochukuliwa, Serikali imekuwa ikitoa mkono wa pole kwa maana ya kifuta machozi na kifuta jasho kufuatia madhara yanayoawapata wananchi. Mathalani, Julai, hadi kufikia Oktoba, 2024, Serikali ilikuwa imelipa **shilingi 1,128,280,500** kwa wananchi **4,142** katika Wilaya **14**. Aidha, uhakiki katika madai katika maeneo mengine unaendelea.

Mheshimiwa Spika, Serikali ilitunga Kanuni za Kifuta Jasho na Kifuta Machozi za mwaka 2011 ambazo ziliweka utaratibu na kiwango kutokana na madhara yaliyomkuta muathirika. Kamati kupitia Bunge lako Tukufu liliitaka Serikali kupitia upya kanuni hizo kwa ajili ya kuzifanyia marekebisho. Kamati inapenda kulitaarifu Bunge kuwa, Serikali imefanya marekebisho ya Kanuni za Kifuta Jasho na Kifuta Machozi za

Mwaka 2011 kupitia Tangazo la Serikali Na. 440 la tarehe 31 Mei 2024.

Mheshimiwa Spika, Katika marekebisho hayo viwango vya malipo vimeongezeka kwa **asilimia 50** kwa majeraha ya muda, uharibifu wa mazao na vifo vya mifugo na **asilimia100** kwa majeraha ya kudumu na vifo binadamu. Aidha, katika maboresho hayo bado mchakato wa mwananchi kuwasilisha madai yake na muda wa uhakiki wa madai hayo mpaka kulipwa umebaki kuwa kama ulivyokuwa awali. Wananchi walioathirika na changamoto hiyo wameendelea kulalamikia mchakato huo kwa kuchukua muda mrefu.

j) Hali ya Hoteli na Loji Zilizobinafsishwa na Serikali kwa Wawekezaji

Mheshimiwa Spika, Katika taarifa hii, Kamati imeonyesha mafanikio yaliyopatikana kufutia kukua kwa sekta ya utalii nchini. Hata hivyo, moja ya changamoto kubwa inayoikabili sekta hii ni uhaba wa malazi kwa watalii.

Mheshimwa Spika, kufuatia changamoto hiyo, Kamati ilikutana na aliyekuwa Msajili wa Hazina tarehe 24 Januari, 2023 Ndg. Mgonya Benedict ili kupata taarifa kuhusu hoteli za Serikali zilizobinafsishwa katika mchakato wa kubinafsisha mashirika ya umma. Aidha, Katika taarifa yake ya mwaka kwa shughuli za Kamati Mwezi Februari, 2023 ndani ya Bunge lako Tukufu, Kamati ilipendekeza Serikali kuwakuchukulia hatua za haraka wawekezaji wa hoteli na loji za Serikali ambao wamekiuka masharti ya uwekezaji. Bunge liliridhia pendekezo hilo na kuwa azimio rasmi la Bunge.

Mheshimiwa Spika, Katika taarifa yake ya mwaka iliyowasilishwa Bungeni tarehe 08 Februari, 2024, Kamati iliripoti kuwa azimio hilo halikutekelezwa. Hata hivyo, Kamati ilichukua hatua ya kupata ufafanuzi zaidi kutoka Serikalini kupitia Ofisi ya Msajili wa Hazina. Tarehe 21 Januari, 2024 Waziri wa Maliasili na Utalii akiwa na Kaimu Msajili wa Hazina Ndg. Lightness Mauki walifika mbele ya Kamati kuwasilisha taarifa juu ya hoteli hizo.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilitarifiwa kuwa Serikali imeunda timu ya majadiliano chini ya Wakili Mkuu wa Serikali ambayo inafanya majadiliano na wawekezaji hao namna na kiasi cha fedha ambacho kinatakiwa kurejeshwa na Serikali ili iweze kurudisha umiliki wa hoteli. Msajili wa Hazina alitoa taarifa kuwa kuna tathimini na ufuatiliaji wa kina unafanyika kuhusu utendaji na uendelezaji wa hoteli hizo na inatarajiwa kukamilika ndani ya mwezi Juni, 2025. Aidha, taarifa ya awali inaweza kupatikana ndani ya mwezi Machi, 2025 na Kamati imemtaka Msajili wa Hazina na Wizara ya Maliasili na Utalii kuhakikisha taarifa hiyo inafika mbele ya Kamati kabla ya Mkutano wa 19 wa Bunge unaotarajiwa kuanza mwezi April, 2025.

k) Shirika la Makumbusho ya Taifa

Mheshimiwa Spika, Shirika la Makumbusho ya Taifa la Tanzania liliundwa kwa Sheria ya Makumbusho ya Taifa Sura 281 kama Taasisi ya kimkakati ya kuhifadhi na kuendeleza malikale. Lengo kuu la uhifadhi malikale hizo ni kutunza, kulinda na kuelimisha jamii juu ya urithi wa Taifa na historia ya

nchi, chimbuko la mwanadamu na maendeleo yake kiutamaduni na kimaumbile, mahusiano ya binadamu na mazingira pamoja na mila, desturi na tamaduni za watu wa kale kwa faida ya vizazi vya sasa na baadaye.

Mheshimiwa Spika, Shirika pia linajukumu ya kuendeleza miundombinu ya utalii, kuimarisha programu za kielimu, matumizi makubwa ya matukio na matamasha ya uhifadhi, kubuni mbinu za masoko na utangazaji kwa kushirikisha wadau na jamii. Shirika linatakiwa kujiimarisha kiuchumi na kuboresha uwezo wa usimamizi wa Sekta ya malikale nchini.

Mheshimiwa Spika, Kuendeleza uhifadhi katika Urithi wa Asili, Shirika limepanga kujenga Makumbusho ya Marais nchini katika eneo la Mtumba jijini Dodoma. Mradi huo unaotarajia kutumia **Shilingi bilioni 34**, umepangwa kuanza katika mwaka huu wa fedha kwani umetengewa **shilingi bilioni 1** ili kuanza maandalizi ya awali usanifu wa ujenzi huo. Mradi huo umedhamiria kuweka alama katika Taifa letu na bara la Afrika kama chachu ya mabadiliko ya kifikra na tafsiri ya historia ya Taifa letu kupitia mapito ya Tawala za Nchi yetu. Hata hivyo, sasa ni robo ya tatu ya utekelezaji wa bajeti na bado mradi huo haujaanza.

2.4.1.2 Mafanikio na Changamoto katika Sekta ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi

Mheshimiwa Spika, Wizara hii ndio iliyokasimiwa majukumu ya kuratibu na kusimamia Sera ya Taifa ya Ardhi ya mwaka 1995 (Toleo la Mwaka 20230 na ile ya Maendeleo ya Makazi ya mwaka 2000. Pamoja na majukumu haya ya Kisera,

Wizara inatekeleza majukumu yake kwa kuzingatia vipaumbele vya Serikali vilivyoainisha katika Ilani ya Uchaguzi ya CCM ya mwaka 2020-2025, Dira ya Taifa ya Maendeleo, 2025 na Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa mwaka 2021/2022-2025/2026.

Mheshimiwa Spika, Aidha, ardhi ni nyenzo kuu katika shughuli za uzalishaji na makazi. Shughuli za kilimo, ufugaji, madini, utalii, biashara, ujenzi, uchukuzi na mawasiliano zote zinafanyika juu ya ardhi. Katika Taifa letu, sekta ya ardhi ni moja ya sekta ya kipaumbele, pamoja na kuwa inakabiliwa na changamoto za migogoro ya ardhi, ujenzi wa makazi holela, eneo kubwa la ardhi kutokupangiwa matumizi ya ardhi na kuwa na bajeti ndogo katika kutekeleza majukumu yake.

Mheshimiwa Spika, Katika kipindi cha Februari, 2024 na Januari, 2025, Kamati imebaini mafanikio na changamoto katika sekta ya ardhi kama ifuatavyo: -

a) Mipango ya Matumizi ya Ardhi

Mheshimiwa Spika, hadi mwaka 2020 ni Vijiji **1,852** saawa na asilimia 15 pekee ndio vilikuwa vimeandaliwa mipango ya matumizi ya ardhi kati ya Vijiji **12,333** vilivyopo nchini. Katika ukurasa wa 120 wa Ilani ya Uchaguzi ya CCM ya mwaka 2020-2025 iliitaka Serikali kuwa imeandaa mipango ya Matumizi ya Ardhi kwa vijiji **4, 131** nchini.

Mheshimiwa Spika, Kamati imebaini kuwa hadi kufikia Disemba, 2024, Serikali ilikuwa imefanikiwa kuandaa

mipango ya matumizi ya ardhi kwa vijiji **2,437** sawa na **asilimia 59** ya lengo la Ilani. Vijiji hivyo vinafanya kuwa na jumla ya vijiji **4,289** vyenye mipango ya matumizi ya ardhi na kufanya **vijiji 8,044** vilivyobaki ili kukamilisha vijiji vyote **12,333** nchini.

Mheshimiwa Spika, Kamati imebaini kuwa kama Tume ya Taifa ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi ikiidhinishiwa kiasi cha Shilingi bilioni 120 kama fedha za maendeleo inaweza kukamilisha kuandaa mipango ya matumizi ya ardhi katika vijiji vyote **8,044** vilivyobakia. Hatua hii ni muhimu ili kuweza kuondoa migogoro ya mipaka ya kiutawala na kati ya makundi ya uzalishaji hasa wakulima na wafugaji.

Mheshimiwa Spika, Kama ardhi yote ya vijiji nchini itaandaliwa mipango ya matumizi, itaongeza thamani ya ardhi hivyo kuondoa umasikini miongoni mwa wananchi wanaomiliki ardhi vijijini. Aidha, Serikali itaongeza mapato kupitia kodi ya pango la ardhi tofauti na sasa ambapo wanaolipa ni wachache na wengi wapo mijini. Pia, itapunguza uvamizi wa maeneo ya hifadhi kwa ajili ya shughuli za kilimo, mifugo, uvuvi na uchimbaji wa madini.

b) Ardhi ya Wawekezaji ambayo Haijaendelezwa

Mheshimiwa Spika, itakumbukwa kuwa mnamo tarehe 27 Agosti, 2024, Kamati Maalumu uliyoiunda kuchunguza mgogoro wa Ardhi kati ya mwekezaji ambaye ni Kanisa la EFATA na wanakijiji wa Kijiji cha Sikaungu Wilaya ya Sumbawanga, Mkoa wa Rukwa iliwasilisha taarifa yake Bunge. Wakati wa kuhitimisha hoja moja hiyo, ulitoa

maelekezo kwa Kamati hii kuhakikisha inapata taarifa juu ya uendelezaji wa mashamba ya wawekezaji katika maeneo mbalimbali nchini.

Mheshimiwa Spika, ili kutekeleza jukumu hili, siku ya tarehe 18 Oktoba, 2024, Kamati iliitaka Wizara kuwasilisha taarifa ya Uendelezaji wa ardhi kwa wawekezaji wakubwa kwenye sekta ya ardhi katika mikoa ya Manyara, Arusha, Tanga, Morogoro na Iringa. Kamati ilibaini kuwa Viwanja na mashamba **77** vyenye ukubwa wa Mita za Mraba **869,608,387** vimemilikishwa kwa wawekezaji ajili ya matumizi mbalimbali.

Mheshimiwa Spika, katika uchambuzi wake, Kamati iliendelea kubaini kuwa mashamba ambayo hayajaendelezwa ni **31** sawa na **asilimia 40** ya idadi ya maeneo yaliyomo katika mikoa mitano iliyoainishwa. Twakimu hiyo inaonyesha wazi kuwa kuna haja ya Serikali kuandaa mikakati ya kupitia ardhi yote isiyoendelezwa ili iweze kuchukua hatua stahiki za kisheria.

c) Shirika la Nyumba la Taifa (NHC)

Mheshimiwa Spika, Ibara ya 76 ya Ilani ya Uchaguzi ya CCM ya mwaka 2020-2025 iliitaka Serikali Kuendelea kuboresha na kuimarisha Shirika la Nyumba la Taifa (NHC) ili litekeleze miradi kwa tija na kujenga nyumba, kwa gharama nafuu. Aidha, Ilani iliilekeza Serikali kuhakikisha kuwa inaisimamia Shirika kujenga nyumba 1000 za gharama nafuu kwa ajili ya kuuza au kupangisha kwa wananchi na watumishi wa umma katika jiji la Dodoma. Aidha, Shirika lilitakiwa kukamilisha

ujenzi wa nyumba za majengo makubwa ikiwemo Morocco Square, Kawe 711, Golden Premier Residence na Mradi wa Kiwanja Na. 300 Regent Estate katika jiji la Dar es Salaam.

Mheshimiwa Spika, hata hivyo, hadi kufikia Disemba, 2024, Shirika limefanikiwa kukamilisha mradi wa Morocco square pekee na kukwamua ujenzi wa miradi ya Kawe 711 na Golden Premier Residence ambayo ilikuwa imesimama kwa muda mrefu. Mradi wa Kiwanja Na. 300 Regent State bado majadiliano na mkandarasi yanaendelea.

Mheshimiwa Spika, katika ujenzi wa nyumba 1000 jijini Dodoma, Shirika limeanza kutekeleza mradi huo kupitia programu yake ijulikanayo kama Samia Housing Scheme katika Medeli/Njedengwa. Kwa upande mwingine Shirika limekuwa likilalamikiwa na wananchi kuwa linajenga nyumba za gharama kubwa.

d) Proramu ya Kuandaa Mpango wa Matumizi ya Ardhi kwa Vijiji 333 katika mwaka wa Fedha 2024/2025

Mheshimiwa Spika, Katika mwaka 2024/2025 Wizara ilipanga kutekeleza programu maalumu ya Kupanga vijiji 333. Programu hiyo ilipangwa kutumia kiasi cha **Shilingi 5,000,000,000**.

Mheshimiwa Spika, hata hivyo, Katika kikao cha kupokea utekelezaji wa bajeti ya Wizara Fungu 48, fedha hizo hazikuwa zimepokelewa toka hazina. Kamati ilikutana pamoja na Wizara ya Fedha na Wizara ya Ardhi siku ya tarehe 04 Februari, 2025 ili kupata majibu ya Serikali.

Mheshimiwa Spika, Katika kikao hicho kilichohudhuriwa na Waziri wa Fedha na Waziri wa Ardhi, Serikali kupitia Waziri wa Fedha iliahidi kutoa kiasi hicho cha fedha hadi kufikia mwisho wa mwezi Februari, 2025. Kamati inaitaka Serikali kutimiza ahadi hiyo ili kuiwezesha Wizara kutekeleza programu hiyo kama ilivyokusudiwa.

e) Programu ya Kupanga, Kupima na Kumilikisha Ardhi (KKK)

Mheshimiwa Spika, Programu ya Kupanga, Kupima na Kumilikisha Ardhi Nchini (KKK) ni programu ya miaka 10 (2028/2029-2028/2029) inayotekelezwa na Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi kwa kushirikiana na Halmashauri mbalimbali nchini. Kupitia mradi huu halmashauri na mamlaka mbalimbali za Serikali hukopeshwa fedha bila riba ambapo zinatakiwa kupanga, kupima na kuuza viwanja kisha kurejesha kwa ajili halmashauri zingine kukopa fedha hizo.

Mheshimwa Spika, Pamoja na mradi huu kuwa na manufaa katika zoezi la Kuanga, Kupima na Kumilikisha ardhi nchini, utekelezaji wake umekumbana na changamoto ya Halmashauri na Mamlaka zingine zilizokopa kushindwa kurejesha fedha za mkopo au kurejesha kwa kiasi kidogo. Katika mamlaka za Serikali 57 za mitaa zilizokopa nchini, ni Halmashauri 17 pekee na Sekretarieti ya Mkoa mmoja wa Iringa ndio zimerejesha kiasi chote cha fedha. Aidha, vyuo vya Ardhi vya Morogoro, Tabora na Chuo Kikuu cha Ardhi vilikopeshwa jumla ya Shilingi **2,810,488,800/=** na hadi sasa

vimerejesha kiasi cha Shilingi **450,000,000/=** sawa na asilimia 16 tu ya fedha hizo.

Mheshimiwa Spika, Kamati imebaini sababu zinazopelekea mikopo hii kutokurejeshwa. Sababu hizo ni:-

- (i) Mipango na upimaji wa viwanja ulifanyika katika maeneo ambayo yapo mbali na miji hivyo gharama za viwanja zimekuwa kubwa kuliko thamani ya maeneo hayo kwa bei ya soko;
- (ii) Baadhi ya Taasisi na Halmashauri zilizokopa zilichepusha matumizi ya fedha za mikopo hivyo kushindwa kupata chanzo cha marejesho. Kwa mfano Halmashauri ya Korogwe vijijini ilitumia fedha hizo kurasimisha makazi holela badala ya kwenda kupanga na kupima eneo jipya la mji;
- (iii) Baadhi ya halmashauri zimeuza viwanja lakini zimetumia fedha hizo kwa matumizi mengine; na
- (iv) Wizara kutoa mikopo kwa halmashauri na taasisi bila kutoa ushauri wa kitalaamu na kufuatilia namna zoezi zima la Kupanga, Kupima na Kumilikisha ardhi linavyotekelezwa uwandani.

Mheshimiwa Spika, hali hii imepelekea Wizara kuwa imekusanya kiasi cha Shilingi **bilioni 27.5** pekee kati ya **Shilingi bilioni 50** zilizokopeshwa toka mwaka 2018. Aidha, Hazina iliamua kutoa kiasi Shilingi bilioni 50 kuwa chini ya usimamizi wa Wizara kwa kuunda Mfuko maalumu unaoitwa Mfuko wa

Maendeleo ya Ardhi (Plot Development Revolving Fund-PDRF).

f) Marekebisho ya Sera ya Taifa ya Ardhi ya Mwaka 1995

Mheshimiwa Spika, Ibara ya 74 (Uk. 119) ya Ilani ya Uchaguzi ya CCM (2020-2025) inaitaka Serikali kufanya mapitio na kuhuisha Sera, Sheria, Kanuni na Miongozo ya Usimamizi na Utawala wa Ardhi kwa kushirikisha wananchi kikamilifu ili kuwawezesha kumiliki uchumi ikitambua kuwa ardhi ndio nyenzo kuu ya shughuli za Uchumi nchini. Katika kutekeleza azma hiyo, Wizara ilifanya mapitio na tathmini ya Sera ya Taifa ya Ardhi ya Mwaka 1995 ambapo ilibaini kuwepo kwa changamoto na upungufu kutokana na mabadiliko makubwa katika nyanja za kijamii, kiuchumi na kisiasa katika sekta ya ardhi nchini.

Mheshimiwa Spika, Baada ya kubaini changamoto hizo, Wizara iliandaa mapendekezo na kuyawasilisha katika mamlaka husika. Aidha, Mapendekezo ya Marekebisho ya Sera ya Taifa ya Ardhi ya mwaka 1995 yaliridhiwa na Baraza la Mawaziri tarehe 18 Agosti, 2023, na kuifanya sera hiyo kujulikana kama Sera ya Taifa ya Ardhi ya Mwaka 1995 (Toleo la Mwaka 2023). Kamati inaipongeza Serikali kupitia Wizara kwa kufanya mabadiliko hayo ambayo yanalengo la kuifanya sekta ya ardhi kuendelea kuleta ustawi wa wananchi.

Mheshimiwa Spika, Katika kikao chake cha tarehe 19 Agosti, 2024, Kamati ilipokea taarifa ya marejeo na marekebisho ya Sera hiyo ambapo Serikali ilifafanunua mambo mbalimbali

katika sera husika. Kupitia taarifa hiyo Kamati ilibaini kuwa kuna upungufu wa kutokuwepo utaratibu maalum wa kisera na kisheria wa kusimamia maeneo katika mipaka ya Tanzania na nchi jirani. Hali hii imepelekea kukosekana kwa mfumo endelevu wa uratibu na unufaikaji wa ardhi kwa wananchi wanaoishini katika maeneo hayo kiuchumi kwa kuzingatia usalama.

Mheshimiwa Spika, katika kujiridhisha na hali hiyo, tarehe 06 Januari, 2025, Kamati ilifanya ziara katika Wilaya ya Misenyi, Mkoani Kagera kwa ajili ya kuangalia hali ya matumizi ya ardhi katika mpaka wa Tanzania na Uganda. Katika ziara hiyo, Kamati iliona changamoto ya kukosekana kwa miundombinu wezeshi kwa ajili ya shughuli za kiuchumi ikiwa ni pamoja na barabara na skimu za kilimo cha umwagiliaji. Aidha, maeneo hayo hayajaandaliwa mpango unaoainisha matumizi ya ardhi.

g) Maboresho ya Mfumo wa Usimamizi wa Ardhi

Mheshimiwa Spika, Katika taarifa ya Shughuli za Kamati kwa mwaka 2023 iliyowasilishwa mbele ya Bunge lako Tukufu tarehe 8 Februari, 2024, Kamati lizungumzia kuhusu Maboresho ya Mfumo wa Usimamizi wa Ardhi nchini. Aidha, Katika Ibara ya 74 Ilani ya Uchaguzi ya CCM ya mwaka 2020-2025, Serikali ilitakiwa kuhakikisha inaboresha mfumo na kuusambaza katika halmashauri zote nchini.

Mheshimiwa Spika, awali Serikali ilikuwa imeitarifu Kamati kuwa mfumo huo unaoitwa e-Ardhi au zamani ILMIS ulikuwa unajengwa ili uweze kuchukua taarifa nyingi zaidi na

kuhudumia wateja wengi zaidi. Mfumo huo ulikuwa umefikia **asilimia 88** mwezi Disemba, 2023 na inatarajiwa ifikapo mwezi Juni, 2024 mikoa mitano (5) ya Arusha, Tanga, Mbeya, Mwanza, na Dodoma kuwa wanahudumiwa na mfumo huo.

Mheshimiwa Spika, Kamati inasikitika kuwa hadi kufikia Juni, 2024 mfumo huo ulikuwa haujaanza kufanya kazi. Kamati iliomba kupata maelezo ya hatua iliyofikiwa katika Ujenzi, Usambazaji na Matumizi ya Mfumo wa e-Ardhi nchini katika kikao chake na Wizara tarehe 21 Januari, 2025. Katika kikao hicho, Serikali iliitarifa Kamati kuwa uzinduzi wa awali wa mfumo huo ulifanyika mwezi Disemba, 2024 jijini Dodoma. Aidha, hadi kufikia tarehe 17 Januari, 2025, mfumo huo ulikuwa umeanza kuhudumia wananchi **6,954** pekee katika halmashauri **20** nchini.

Mheshimiwa Spika, Wizara iliitarifu Kamati kuwa changamoto ya uhaba wa fedha, wataalamu wa TEHAMA na ukosefu wa Mtandao na Miundombinu ya TEHAMA ndio sababu zilizofanya hadi sasa mfumo huo haujaanza kufanya kazi. Pamoja na sababu hizo zilizelezwa na Wizara, kufuatia malalamiko ya wananchi wengi kuhusu uadilifu wa watumishi wa sekta ya ardhi nchini, Kamati inadhani kuwa upo uwezekano mfumo huo una hujumiwa ili usifanye kazi.

Mheshimiwa Spika, hata hivyo, mfumo huo ukiweza kufanya kazi kwa ufanisi utakuwa na manufaa makubwa kwa Taifa kwani utaondoa kwa kiasi kikubwa muingiliano kati ya watoa huduma na wananchi katika miamala ya ardhi nchini. Hali itapelekea kupunguza malalamiko ya rushwa,

uuzwaji wa viwanja mara mbili katika eneo moja kuongeza ufanisi na tija katika sekta ya ardhi nchini.

h) Utatuzi wa Migogoro ya Ardhi katika Jiji la Dodoma

Mheshimiwa Spika, Utatuzi wa migogoro ya ardhi nchini ni moja ya jukumu msingi kwa Wizara ya Ardhi nchini. Hata hivyo, katika kutekeleza jukumu hilo, Wizara inashirikiana na taasisi zingine za kisheria ikiwemo Mahakama ya Tanzania.

Mheshimiwa Spika, Kufuatia jiji la Dodoma kuwa miongoni mwa sehemu zenye migogoro mingi ya ardhi nchini, Kamati iliitaka Serikali kuwasilisha hatua ilizochukua kukabaliana na changamoto hii. Tarehe 15 Oktoba, 2024, Serikali iliwasilisha taarifa yake kwa Kamati kupitia Wizara ya Ardhi.

Mheshimiwa Spika, Katika uchambuzi wa taarifa hiyo, Kamati ilibaini kuwapo kwa vyanzo mbalimbali vya migogoro hiyo kama ifuatavyo:-

- (i) Utaratibu wa uendelezaji Mji kwa njia ya Maboresho uliotekelzwa na Mamlaka ya Ustawishaji Makao Makuu Dodoma (CDA), ambao haukutambua ardhi tupu kuwa na thamani hivyo, kutwaa sehemu kubwa ya ardhi ya wenyeji bila kuwafidia;
- (ii) Udhahifu katika usimamizi na utekelezaji wa miradi ya urasimishaji makazi, maboresho ya makazi na upimaji shirikishi ambapo kulikosekana uwazi baadhi wa miradi ya urasimishaji kwenye upimaji shirikishi hasa mgao wa **30%** kwa **70%**. Wananchi wengi

wanadai kudhulumwa ardhi yao na baadhi ya watendaji walioendesha zoezi hilo;

- (iii) Utwaaji, Upangaji na upimaji wa Ardhi katika miradi ya Serikali kufanyika bila kulipa fidia ambapo katika utekelezaji wa miradi ya uwanja wa mpira Nala, mradi wa barabara ya mzunguko (ring road) na Reli ya Mwendu Kasi (SGR) wananchi bado wanadai fidia ya maeneo yao; na
- (iv) Baadhi ya Watumishi kutokuwa waadilifu ambapo wamekuwa wakifanya wakitoa milki pandikizi (double allocation) na kuchelewesha huduma za ardhi kwa wananchi ili kuvutia rushwa.

Mheshimiwa Spika, Kamati ilibaini kuwa Serikali imeendelea kuchukua hatua mbalimbali kwa ajili ya kutatua migogoro hiyo. Serikali imetekeleza kampeni ijulikanayo kama Zero Migogoro Jiji la Dodoma mwaka 2021, Kuunda Kamati ya Utatuzi wa Migogoro ya Ardhi mwaka 2022, Kuendesha zoezi la Kliniki za Ardhi mwaka 2023. Pamoja na hatua hizo kutatua sehemu ya migogoro bado, Jiji la Dodoma limeendelea kuwa na migogoro mingi ya ardhi. Hata hivyo, Kamati imebaini kuwa migogoro mingi ni zao la watumishi wa sekta ya ardhi wasio waamini wanaoshirikiana na walanguzi katika sekta ya ardhi ili kujitajirisha kinyume na sharia.

SEHEMU YA TATU

3.0 MAONI NA MAPENDEKEZO

3.1 Maoni ya Jumla

Mheshimiwa Spika, yafuatayo ni maoni ya Kamati kuhusu shughuli zilizotekelezwa katika kipindi cha kuanzia Februari 2024 hadi Januari 2024 ambayo yanabainisha mtazamo wa kile kilichojiri wakati Kamati ikitimiza majukumu yake.

3.1.1 Wizara ya Maliasili na Utalii

- (i) Serikali iweke mikakati ya kulinda maeneo yaliyohifadhiwa na kuweka alama za kudumu na zenye kuonekana ili kudhibiti uvamizi wa shughuli za kibinadamu;
- (ii) Serikali ichukue hatua madhubuti za kutoa elimu na kuwashirikisha Wananchi katika shughuli za uhifadhi wa rasilimali za misitu ili kunusuru misitu yetu nchini; na
- (iii) Serikali iweke mkakati wa kuvitambua, kuviendeleza na kuvitangaza vivutio vyote vya utalii nchini ikiwa ni pamoja na utalii wa malikale, utalii wa fukwe za bahari, uvuvi, utamaduni na maeneo mengine.

3.1.2 Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi

- (i) Serikali ibuni njia zitakazoweza utatuzi wa migogoro ya ardhi nchini ili kusudi sekta ya ardhi iongeze mchango katika pato la taifa na kustawisha wananchi ;

- (ii) Serikali ibuni mbinu mbalimbali za kuhamasisha wananchi kulipa kodi za ardhi, kama vile kufanya matangazo kwenye mikusanyiko mbalimbali; na
- (iii) Serikali iendeele kutoa elimu kwa wananchi kuhusu umuhimu wa kuzingatia mpango wa matumizi ya ardhi sambamba na ushirikishwaji wa wananchi.

3.2 MAPENDEKEZO

3.2.1 Utaratibu wa Kubaki na Makusanyo (Retention) Katika Taasisi za TANAPA na NCAA

KWA KUWA, taasisi hizi zinakabaliwa na uhaba wa fedha katika utekelezaji wa majukumu yake kwa ufanisi kutokana na ukomo wa bajeti na kuchelewa kupokea fedha kutoka hazina;

NA KWA KUWA, hali hiyo inazorotesha ukarabati na ujenzi wa miundombinu ya kuwezesha shughuli za uhifadhi na utalii jambo ambalo linaweza kupunguza mchango wa sekta kwenye uchumi wa nchi;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali ilete Bungeni Marekebisho ya Sheria ya Fedha **Na.8 /2020** kwa lengo la kuzifanya taasisi hizo kubaki na sehemu ya makusanyo yake (Retain) ili kuzisadia kutekeleza majukumu yake ya Uhifadhi na Kuhudumia Utalii kwa ufanisi.

3.2.2 Shirika la Hifadhi za Taifa (TANAPA)

KWA KUWA, Miradi ya Kimkakati ya Ujenzi wa Hoteli ya Nyota tatu ya Burigi-Chato na Utengenezaji wa Kiwanja cha Golf katika Hifadhi ya Serengeti eneo la Fort Ikoma imechelewa kukamilika kamlika;

NA KWA KUWA, Ucheleweshaji huo:-

- (i) Unaongeza gharama ya miradi kuliko ilivyokadiriwa awali; na
- (ii) Unakwamisha uwezekano wa Taifa kunufaika ipasavyo na fursa zilizopo katika sekta ya utalii,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali:-

- (i) Ifanye tathmini ili kubaini sababu za miradi hiyo kutokukamilika kwa wakati na taarifa hiyo iwasilishwe kwa Katibu wa Bunge ifikapo tarehe 10 Machi, 2025;
- (ii) Ijipange kukamilisha miradi hiyo kabla ya tarehe 30 Juni, 2025; na

3.2.3 Mchakato Mrefu wa Malipo ya Kifutamachozi na Kifuta Jasho

KWA KUWA, Serikali imefanya uamuzi wa kutoa kifuta machozi na kifuta jasho kutokana na athari zinazo wapata wananchi kwa sababu ya migongano kati ya wanyamapori na binadamu,

NA KWA KUWA, mchakato wa malipo ya kifuta machozi na kifuta jasho umekuwa ukichukua muda mrefu hivyo

kuongeza madhara kwa wananchi wanaokutwa na kadhia hiyo ikiwemo ulemavu, kuharibiwa mali na kupoteza maisha,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali ihakikishe kuwa inaboresha na kurahisisha mchakato wa malipo kwa wananchi walioathirika na migongano hiyo.

3.2.4 Kutokutekelezwa kwa Azimio la Bunge Kuhusu Uendeshaji wa Mamlaka ya Wanyamapori Tanzania (TAWA) na Mchakato wa kupandisha hadhi Wakala wa Misititu Tanzania (TFS)

KWA KUWA, utekelezaji wa majukumu ya taasisi za TAWA na TFS inapunguza ufanisi kutokana na changamoto ya muundo wa undeshaji,

NA KWA KUWA, athari za changamoto hizo zilizangatiwa na Bunge kwa kupitisha azimio mwaka 2023 na 2024 ili kutatua hali hiyo lakini utekelezaji haujafanyika,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali ilete maelezo kwa Katibu wa Bunge kuhusu maazimio hayo ikifafanua mkakati uliopo wa kutekeleza maazimio hayo ifikapo 10 Machi, 2025.

3.2.5 Kutangaza vivutio vya Utalii Nchini kwa Njia ya Kidijitali

KWA KUWA, Serikali imetumia gharama kubwa katika ujenzi wa Kituo cha Kutangaza Utalii Kidijitali (DDMCC),

NA KWA KUWA, kituo hicho hakijaanza kufanya kazi licha ya kuwa kimekamilika takribani miaka mitatu (3), hivyo Taifa kushindwa kufaidika na manufaa ya kituo hicho,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali ifanye tathmini na uchuguzi wa kina ili kubaini sababu ya Kituo hicho kushindwa kufanya kazi na iwasilishe taarifa kwa Katibu Wa Bunge kabla ya tarehe 10 Machi, 2025.

3.2.6 Taasisi za Mafunzo zilizo Chini ya Wizara ya Maliasili na Utalii

KWA KUWA, taasis hizi zinakabiliwa na changamoto za ufinyu wa bajeti, wanafunzi wake kukosa ufadhili katika Bodi ya Mikopo ya Elimu ya Juu na kutofahamika miongoni mwa wananchi wengi,

NA KWA KUWA, hali hii inapelekea vyuo hivi kushindwa kuboresha miundombinu na kushindwa kufikia malengo ya udahili wa wanafunzi,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali: -

- (i) landae mpango maalumu kuboresha miundombinu ya kufundisha na kujifunzia inayoendana na mahitaji ya sasa ya Kidijitali;
- (ii) Kupitia Wizara ya Maliasili na Utalii kwa kushirikiana na Bodi ya Mikopo ya Elimu ya Juu ifanye tathmini ili kuwasaidia Wanafunzi wanaodahiliwa katika vyuo hivi kunufaika na fursa ya mikopo ya elimu ya juu; na
- (iii) landae mpango madhubuti wa kuvitangaza vyuo hivi ili kuvutia wanafunzi wengi kujiunga na vyuo hivi.

3.2.7 Uchelewaji wa Maandalizi ya Kongresi ya 50 ya Shirikisho la APIMONDIA

KWA KUWA, uchelewaji huo unaweza kupelekea Tanzania kupokonywa nafasi ya kuwa mwenyeji wa Mkutano huo,

NA KWA KUWA, hali hiyo itaathiri nafasi ya nchi yetu katika mtandao wa Kimataifa na kukosa ujuzi toka nje kwa wataalamu wa sekta ya nyuki nchini,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali ikamilishe taratibu za maandalizi ya Mkutano huo ikiwa ni pamoja na kupata fedha na eneo kwa ajili ya ujenzi wa Ukumbi. Taarifa ya hatua iliyofikiwa katika maandalizi hayo iwasilishwe kwa Katibu wa Bunge kabla ya tarehe 10 Machi, 2025.

3.2.8 Kuchelewa kwa Utekelezaji wa Mradi wa REGROW

KWA KUWA, utekelezaji wa shughuli zinazotekelezwa chini ya mradi huu umechelewa kukamilika kwa wakati,

NA KWA KUWA, ucheleweshaji huo unaathiri mradi kwa kuongeza gharama za utekelezaji na kuchelewa kupatikana kwa manufaa yake katika sekta ya utalii nchini,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali:-

- (i) Ihakikishe kuwa shughuli zote zilizopangwa katika mradi huo zinakamilika hadi kufikia tarehe 30 Juni, 2025;
- (ii) Ichukue hatua za kimkataba wa Wakandarasi ambao hawajamaliza mradi ikiwa ni pamoja na kuwatoza gharama za upotevu wa muda (Liquidation Damages)

ili kufidia ongezeko la gharama za mradi kwa sababu ya ucheleweshaji wa mradi.

3.2.9 Mfuko wa Misitani Tanzania (TaFF)

KWA KUWA, mfuko huu unakabiliwa na uhaba wa bajeti na majukumu yake kutofahamika miongoni mwa wananchi wengi nchini,

NA KWA KUWA, changamoto hizo zinawanyima fursa wananchi wengi kupata manufaa ya Mfuko huo,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali:-

- (i) Ihakikishe inausimamia Mfuko ili kuongeza uwezo wake wa kuhudumia maombi yote ya ruzuku yanayowasilishwa kwake; na
- (ii) Kupitia Wizara ya Maliasili na Utalii ibuni mkakati wa kutangaza fursa zinazopatikana kupitia Mfuko ili kuongeza idadi ya wanufaika.

3.2.10 Hoteli na Loji Zilizobinafsishwa na Serikali kwa Wawekezaji

KWA KUWA, imebainika kuwa kuna baadhi ya hoteli na loji za Serikali ambazo wawekezaji wamekiuka masharti ya ubinafsishaji,

NA KWA KUWA, hali hiyo imesababisha hoteli na loji hizo kushindwa kufanya kazi kwa mujibu wa mikataba ya ubinafsishaji na kupoteza manufaa ya kuwepo kwa hoteli hizo,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali:-

- (i) landae taarifa kuhusu hatua iliyofikiwa katika majadiliano yanayoongozwa na Wakili Mkuu wa Serikali kwa ajili ya mchakato wa kuzirejesha hoteli na Loji hizo Serikalini na kuiwasilisha kwa Katibu wa Bunge kabla ya tarehe 10 Machi, 2025; na
- (ii) Kupitia Wizara ya Maliasili na Utalii pamoja na Ofisi ya Msajili wa Hazina, ifanye tathmini na ufuatiliaji kuhusu utendaji wa hoteli na loji zote zilizobinafsishwa nchini na kuwasilisha taarifa yake kwa Katibu wa Bunge kabla ya tarehe 10 Machi, 2025.

3.2.11 Hali ya Miundombinu Katika Maeneo ya Hifadhi Nchini

KWA KUWA, miundombinu ya barabara, madaraja na viwanja vya ndege katika maeneo ya hifadhi sio nzuri na fedha zinazotengwa kwa ajili ya matengenezo na ukarabati wa miundombinu hiyo hazitoshi,

NA KWA KUWA, hali hiyo inaathiri utekelezaji shughuli za Uhifadhi na kushindwa kuhudumia idadi ya watalii nchini inayozidi kuongezeka kila mwaka,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali:-

- (i) landae Mpango madhubuti wa muda mrefu kwa kutenga Bajeti mahsusi kwa ajili ujenzi na ukarabati wa kudumu wa miundombinu hiyo;
- (ii) lhakikishe inapeleka fedha za matengenezo na ukarabati wa miundombinu katika mpango wa muda mfupi ili kunusuru miundombinu hiyo kwa sasa; na

(iii) Ihakikishe inaijengea uwezo Kampuni ya Ujenzi ya Shirika la Hifadhi za Taifa Tanzania (TANAPA) ili iweze kuwa inafanya ujenzi na ukarabati wa mara kwa mara katika miundombinu ya hifadhi nchini.

3.2.12 Ujenzi wa Makumbusho ya Marais Nchini

KWA KUWA, hatua za awali za usanifu wa mradi huu unaolenga kuendeleza uhifadhi katika urithi wa asili ulitakiwa kuanza ndani ya mwaka wa fedha 2024/2025,

NA KWA KUWA, mradi huo unafaida ya kulifanya Taifa letu kuwa kitovu cha fikra na kutoa tafsiri ya maendeleo kupitia tawala za nchi yetu baada ya uhuru,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali ihakikishe inatoa fedha kwa ajili ya utekelezaji wa mradi huo kama zilizoidhinishwa na Bunge ili usanifu wa mradi huo uanze mara moja.

3.2.13 Mipango ya Matumizi Bora ya Ardhi

KWA KUWA, imebainika kuwa zaidi ya **asilimia 65** ya vijiji nchini havina mipango ya matumizi ya ardhi,

NA KWA KUWA, hali hii inachangia migogoro baina ya watumiaji wa ardhi nchini,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali iandae Mpango Madhubuti ambao utaiwezesha Tume ya Mipango ya Matumizi ya Ardhi kupata fedha kwa ajili ya Kuandaa Mpango wa Matumizi ya Ardhi kwa vijiji vyote nchini.

3.2.14 Ucheleweshaji wa Maboresho ya Mfumo wa Usimamizi wa Ardhi Nchini

KWA KUWA, utekelezaji wa maboresho ya Mfumo wa Usimamizi wa Ardhi nchini umechelewa kwa zaidi ya mwaka mmoja;

NA KWA KUWA, ucheleweshaji huo umechangia kuendelea kuwepo kwa changamoto ya utunzaji wa kumbukumbu kwa wananchi kunakochangiwa na watumishi wasio waaminifu katika sekta hiyo;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali ijipange kukamilisha mfumo huo ili kutatua changamoto ya utunzaji wa kumbukumbu za taarifa katika sekta ya ardhi nchini.

3.2.15 Shirika la Nyumba la Taifa (NHC)

KWA KUWA, Shirika halijakamilisha baadhi ya miradi ya kimkakati kinyume na lengo la kuikamilisha kufikia mwaka 2025, huku kukiwa na malalamiko ya Shirika kujenga nyumba za bei ghali;

NA KWA KUWA, hali hiyo inachangia miradi hiyo kutekelezwa kwa gharama kubwa na kupunguza manufaa ya miradi hiyo kwa Shirika;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali:-

- (i) Ilisimamie Shirika hilo kukamilisha mradi wa Kawe 711 kufikia tarehe 30 Juni, 2026 kwani utekelezaji wake umefikia **asilimia 50** tu kwa sasa;

- (ii) Ihakikishe majadiliano kati ya Shirika na Wakandarasi katika miradi ya Golden Premier na Kiwanja Na. 300 Regent Estate yanafikia mwisho kufikia tarehe 30 Juni, 2025 ili kukwamua miradi hiyo ambayo utekelezaji wake umesimama tangu mwaka 2017;
- (iii) Ilipe madeni kwa Shirika ikiwa ni malimbikizo ya kodi ya Pango na gharama ya huduma ya ukandarasi wa ujenzi wa majengo ya Wizara Nane; na
- (iv) Ilisaidie Shirika kutimiza azma ya kujenga nyumba za gharama nafuu kwa kuondoa kodi ya ongezeko la thamani (VAT) kwa nyumba zinauzouzwa kwa bei isiyozidi **Shilingi milioni 100** badala ya **Shilingi milioni 50** ya sasa ili kuwafanya wananchi na wafanyakazi kuweza kumudu ununuzi wa nyumba hizo

3.2.16 Programu ya Kuandaa Mipango ya Matumizi ya Ardhi kwa Vijiji 333 katika mwaka 2024/2025

KWA KUWA, muda wa utekelezaji wa bajeti ya mwaka 2024/2025 umefikia asilimia 50 huku kukiwa hakujatolewa fedha za kutekeleza ya program hiyo ;

NA KWA KUWA, hali hii inayoweza kufanya lengo la Programu hiyo lisikamilike kama ilivyopangwa;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali:-

- (i) Itoe kiasi cha Shilingi bilioni 5 kama ilivyoahidi ili kuhakikisha programu hiyo inatekelezwa kama ilivyopangwa; na

- (ii) Itenge fedha zaidi katika bajeti ya mwaka wa fedha 2025/2026 ili kufanya kazi ya mipango ya matumizi ya ardhi kuwa endelevu.

3.2.17 Programu ya Kupanga, Kupima na Kumilikisha Ardhi Nchini

KWA KUWA, asilimia 70 ya halmashauri na taasisi zilizokopeshwa fedha kwa ajili ya kutekeleza program hiyo zimeshindwa kurejesha fedha zote tangu mwaka 2018,

NA KWA KUWA, hali hiyo inakwamisha azma ya Serikali ya Kupanga na Kupima ardhi yote nchini,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali:-

- (i) Kupitia Wizara ya Ardhi kwa kushirikiana na Ofisi ya Rais-TAMISEMI ihakikishe inazisimamia Halmashauri zote kurudisha kiasi cha **Shilingi bilioni 22.5** walizokopeshwa kwenye mradi huu ili ziweze kutumiwa na Wizara ya sekta katika kuendelea Kupanga, Kupima na Kumilikisha ardhi kwenye Halmshauri zote nchini;
- (ii) Kupitia Wizara ya Ardhi ihakikishe inafanya uchambuzi wa maandiko ya halmashauri zinazoomba mikopo kupitia programu hiyo ili kujiridhisha kama zinauwezo wa kurejesha fedha hizo; na
- (iii) Kupitia Wizara ya Ardhi ihakikishe inalinda uhai wa Mfuko wa Mzunguko wa Maendeleo ya Ardhi (Plot Development Revolving Fund) ili uendelee kuwa chanzo cha uhakika cha fedha kwa ajili ya Programu ya Kupanga, Kupima na Kumilikisha Ardhi nchini.

3.2.18 Ukusanyaji wa Maduhuli ya Serikali kupitia Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi

KWA KUWA, Serikali iliamua ukusanyaji wa kodi ya pango la ardhi (Land Rent) ufanywe na Mamlaka za Serikali za Mitaa nchini ili kuongeza ufanisi katika ukusanyaji wa mapato yatokanayo na pango la Ardhi,

NA KWA KUWA, uamuzi huo umetoa matokeo hasi katika ufuatiliaji wa makusanyo hayo kwani Wizara haina fedha za kutosha kwa ajili ya shughuli hiyo na halmashauri ambazo zimepewa jukumu hilo hazilitekelezi,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali:-

- (i) Irudishe jukumu la ukusanyaji wa kodi ya pango la ardhi katika Wizara ya Ardhi ambayo ndio ina nyezo za kisheria na kimfumo katika kutekeleza jukumu hilo;
- (ii) liwezeshe kifedha Wizara ya Ardhi katika kutimiza jukumu hilo kwa kuruhusu ibaki na **asilimia 20** ya makusanyo ya Kodi ya kwa ajili ya kuongeza ufanisi katika zoezi hilo ; na
- (iii) Kupitia Wizara ya Ardhi ihakikishe inaongeza nguvu katika kukusanya maduhuli ili kufikia lengo la makusanyo katika mwaka wa fedha 2024/2025.

3.2.19 Ardhi ya Wawekezaji ambayo Haijaendelezwa

KWA KUWA, imebainika uwepo wa uhaba wa ardhi kwa wananchi wanaoishi kuzunguka baadhi ya maeneo ambayo yako chini ya wawekezaji wenye mashamba

makubwa huku mashamba hayo yakiwa haijaendelezwa kwa mujibu wa Sheria,

NA KWA KUWA, hali hiyo huchangia migogoro inayopelekea maafa, majeruhi na uharibifu wa miundombinu kati ya wawekezaji na wananchi katika maeneo husika,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali ifanye tathmini ya wamaliki wa mashamba makubwa yote nchini ili kutambua ambayo hajaendelezwa na kuchua hatua stahiki kwa mujibu wa sheria.

3.2.20 Utatuzi wa migogoro ya Ardhi jiji la Dodoma

KWA KUWA, Jiji la Dodoma ni moja ya sehemu zenye migogoro mingi ya ardhi nchini,

NA KWA KUWA, migogoro mingi inachangiwa na uwepo wa watumishi wasiowaaminifu na wasiozingatia sheria katika sekta ya ardhi;

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kuwa, Serikali:-

- (i) Ihakikishe kuwa miamala yote ya ardhi katika jiji la Dodoma inafanyika katika Mfumo wa e-Ardhi ambao tayari unafanya kazi katika jiji hilo; na
- (ii) Inafanya tathmini na uhakiki wa huduma zinazotolewa na kila mtumishi katika Ofisi ya Ardhi jijini Dodoma ili kuchukua hatua za kinidhamu kwa watumishi wasiowaaminifu.

3.2.21 Marekebisho ya Sera ya Taifa ya Ardhi ya Mwaka 1995

(Toleo la Mwaka 2023)

KWA KUWA, Sera hiyo imebainisha changamoto ya kutokuwepo kwa mipango ya matumizi ya ardhi katika eneo la mipakani,

NA KWA KUWA, hali hiyo inawanyima wananchi wa mpiakani fursa ya kupata manufaa yanayopatikana katika sekta ya ardhi,

KWA HIYO BASI, Bunge linaazimia kwamba, Serikali:-

- (i) landae Mpango wa Matumizi ya Ardhi katika maeneo ya mipakani kwa kuzingatia Usalama wa Nchi ili kuleta ustawi wa wananchi katika maeneo ya mipakani kupitia sekta ya ardhi;
- (ii) Ifanye uwekezaji wa miundombinu ya barabara katika maeneo ya mipakani ili kuchochea shughuli za maendeleo na kurahisisha utekelezaji wa shughuli za ulinzi katika maeneo hayo.

SEHEMU YA NNE

4.0 HITIMISHO NA KUFUNGA HOJA

4.1 Hitimisho

Mheshimiwa Spika, kwa namna ya kipekee napenda kukushukuru kwa kunipa nafasi ya kuwasilisha Taarifa hii mbele ya Bunge lako Tukufu na kuonyesha mafanikio ya utendaji wa Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Utalii katika kutekeleza Shughuli zake kwa kipindi cha Februari 2024 hadi Januari, 2025. Aidha, mafanikio haya yametokana na juhudi, weledi pamoja na umahiri mkubwa wa Wajumbe katika kushiriki na kutoa maoni yenye tija wakati wote ambapo Kamati imekuwa ikiisimamia na kuishauri Serikali. Ni wazi kwamba, ufanisi wa utendaji wa Kamati hii unatokana zaidi na Ofisi yako kuwajengea uwezo Wabunge na kuwapa msaada stahiki wa kitaalam, na kiushauri wakati wote. Kwa heshima kubwa ningependa kuwataja majina yao. Hata hivyo, kutokana na ufinyu wa muda naomba majina yao yaingizwe kwenye Kumbukumbu Rasmi za Bunge (Hansard). Majina hayo ni haya yafuatayo: -

1. Mhe. Timotheo P. Mnzava, Mb - **Mwenyekiti**
2. Mhe. Najma Murtaza Giga, Mb - **M/Mwenyekiti**
3. Mhe. Alaudin Hasham Salim, Mb - Mjumbe
4. Mhe. Cecilia Daniel Paresso, Mb - Mjumbe
5. Mhe. Asia Abdulkarimu Halamga, Mb - Mjumbe
6. Mhe. Khalifa Salum Suleiman, Mb - Mjumbe
7. Mhe. Askofu Josephat M. Gwajima, Mb - Mjumbe

8. Mhe. Neema William Mgaya, Mb - Mjumbe
9. Mhe. Innocent Bilakwate, Mb - Mjumbe
10. Mhe. Maida Hamadi Abdallah, Mb - Mjumbe
11. Mhe. Oliver Daniel Semuguruka, Mb - Mjumbe
12. Mhe. Taska Restituta Mbogo, Mb - Mjumbe
13. Mhe. Lucy Thomas Mayenga, Mb - Mjumbe
14. Mhe. Suleiman Haroub Suleiman, Mb - Mjumbe
15. Mhe. Munira Mustafa Khatibu, Mb - Mjumbe
16. Mhe. Dkt Florence G. Samizi, Mb - Mjumbe
17. Mhe. Emmanuel A. Mwakasaka, Mb - Mjumbe
18. Mhe. Festo Richard Sanga, Mb - Mjumbe
19. Mhe. Josephine Thabita Chagula, Mb - Mjumbe
20. Mhe. Shaban Omari Shekilindi, Mb - Mjumbe
21. Mhe. Ester Lukago Midimu , Mb - Mjumbe
22. Mhe. Asha Juma Abdallah, Mb - Mjumbe

Mheshimiwa Spika, napenda kuchukua nafasi hii kuwashukuru Waziri wa Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi Mhe. Deogratius J. Ndejembu (Mb), na Naibu wake Mhe. Geoffrey M. Pinda, (Mb) Waziri wa Maliasili na Utalii Mhe. Balozi Dkt Pindi H. Chana (Mb) na Naibu wake Mhe. Dunstan L. Kitandula, (Mb) Makatibu Wakuu, Naibu Makatibu Wakuu pamoja na watendaji wote wa Wizara hizo kwa ushirikiano waliouonesha katika kipindi chote ambacho Kamati imekuwa ikitekeleza majukumu yake.

Mheshimiwa Spika, mwisho lakini sio kwa umuhimu, nawashukuru Watunishi wote wa Bunge chini ya uongozi thabiti wa Katibu wa Bunge Ndg. Baraka I. Leonard, kwa

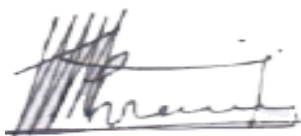

kuiwezesha Kamati kutekeleza majukumu yake ipasavyo wakati wote.

4.2 Hoja

Mheshimiwa Spika, baada ya kueleza shughuli zilizotekelezwa na Kamati, uchambuzi wa matokeo ya utekelezaji shughuli hizo, na pia maoni na mapendekezo ya Kamati, sasa naomba kutoa hoja kwamba, Bunge sasa lipokee, kujadili na hatimaye kuikubali Taarifa ya Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Ardhi, Maliasili na Utalii pamoja na maoni na mapendekezo yaliyomo katika taarifa hii.

Mheshimiwa Spika, naomba kutoa hoja.

Timotheo P. Mnzava, Mb
**MWENYEKITI WA KAMATI YA KUDUMU YA
BUNGE YA ARDHI, MALIASILI NA UTALII**

7 Februari, 2025